

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Monika Strel

Propaganda v koroškem plebiscitu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Monika Strel

Mentorica: doc. dr. Cirila Toplak

Propaganda v koroškem plebiscitu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Zahvala

Hvala mentorici doc. dr. Cirili Toplak, ki mi je evropsko zgodovino približala že v času študija. Hvala za vse nasvete in pomoč pri ustvarjanju diplomskega dela.

Zahvaljujem se mami in očetu, ki sta kljub dolgotrajnem nastajanju diplomskega dela, verjela vame in me motivirala da sem jo dokončala.

Hvala prijateljicam in sestri Jani za vso pomoč pri oblikovanju diplomskega dela.

Hvala tudi Milošu za konstruktivno kritiko in veliko potrpežljivosti.

Propaganda v koroškem plebiscitu

Krutost in nesmiselnost prve svetovne vojne sta svet zaznamovali za naslednja desetletja. Preoblikovali sta politično Evropo in narode, ki so v njej živeli. Številne velike monarhije so razpadle in oblikovale so se nove politične tvorbe. To se je zgodilo tudi s habsburško monarhijo, katere del je bil slovenski narod. Pred vojno so na območju današnje Slovenije in okolice živeli Kranjci, Štajerci, Korošci, Primorci in Istrani, ki pa so se bolj poistovetili z regijo, v kateri so živeli, kot s svojo nacionalnostjo, čeprav so govorili isti materni jezik. Vojna našemu narodu ni prizanesla, saj so se številne svetovne sile trudile razkosati slovensko govoreče prebivalstvo. To se je zgodilo tudi na Koroškem, kjer so tuje komisije in odbori odločili, da se njena prihodnost odloči s plebiscitom. Koroški plebiscit v coni A, ki je bila v večini poseljena s slovenskim prebivalstvom, je potekal 10. oktobra 1920. Koroški Slovenci so se odločili, da Koroška postane del Avstrije in ne del nove državne tvorbe Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Na glasovanje koroških Slovencev je vplivala dobro organizirana avstrijska propaganda.

Ključne besede: vojna, Koroška, plebiscit, propaganda.

Propaganda in Carinthian plebiscite

The cruelty and absurdity of the First World War have marked the world for decades onwards. They have transformed political Europe and the nations who lived there. Numerous great monarchies have disintegrated and new political formations have been formed. The same happened to Habsburg Monarchy, part of which was also the Slovenian nation. In the area of current Slovenia and its surroundings lived Carniolans, Styrians, Carinthians, Istrians and the inhabitants of Primorska before the war. However, they identified more with the regions they lived in than their nationality despite their speaking the same mother tongue. The war did not spare our nation since many world forces attempted to fragment Slovenian-speaking inhabitants as much as possible. This happened in Carinthia as well, where foreign commissions and boards decided its future should be determined at a plebiscite. The Carinthian Plebiscite in Zone A which was mostly populated by Slovenes took place on 10 October 1920. Carinthian Slovenes decided that Carinthia should become a part of Austria and not a part of the newly formed State of Slovenes, Croats and Serbs. The voting of Carinthian Slovenes was influenced by a strongly organized Austrian propaganda.

Key words: war, Carinthia, plebiscite, propaganda.

Kazalo

1 Uvod	7
1.1 Struktura	8
1.2 Raziskovalno vprašanje	8
1.3 Metodologija	9
1.4 Cilji	9
2 Teoretsko izhodišče	10
2.1 Propaganda	10
2.1.1 Definicija propagande	10
2.1.2 Vrste propagande	11
2.1.3 Propagandne tehnike	12
2.1.4 Sredstva propagande	13
2.1.5 Namen propagande	14
2.2 Plebiscit	15
2.2.1 Definicija plebiscita	15
2.2.2 Vrste referendumov	16
2.2.3 Zgodovina plebiscita	16
3 Zgodovinski kontekst	18
3.1 Slovenci v habsburški monarhiji	18
3.2 Koroški Slovenci pred prvo svetovno vojno	19
3.3 Koroški Slovenci med prvo svetovno vojno	21
3.4 Bitke za severno mejo	23
4 Odločitev za plebiscit	28
4.1 Pariška mirovna konferenca	28
4.2 Saintgermainška pogodba	32
4.3 Plebiscitna komisija	33
4.4 Slovenci za Avstrijo	34
5 Propaganda v koroškem plebiscitu	35
5.1 Jugoslovanska propaganda	36
5.1.1 Analiza jugoslovanske propagande	37
5.2 Avstrijska propaganda	41

5.2.1 <i>Analiza avstrijske propagande</i>	42
6 Sklep	47
7 Literatura	49
Priloga A: 49. in 50. člen Saintgermainske pogodbe	51

1 Uvod

Slovenci so bili že v habsburški monarhiji v podrejenem položaju, razmere pa so se še poslabšale med prvo svetovno vojno. Ob razpadanju starih evropskih monarhij se je tudi pri Slovencih prebudila želja po lastni državi, kjer bi bili sami svoji gospodarji. Da bi dosegli ta cilj, so se bili primorani povezovati z drugimi jugoslovanskimi narodi. Tako je 29. oktobra 1918 nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je obstajala dober mesec, potem pa se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Povezovanje s Srbi je imelo v habsburški monarhiji negativen predznak, saj so bili v avstrijskih očeh oni krivci za začetek vojne. Tudi Slovenci na Koroškem so si želeli postati del nove politične tvorbe, vendar si je to ozemlje lastila tudi nemška Avstrija. Po številnih bitkah za koroško ozemlje so o meji med novonastalima državama odločali voditelji držav zmagovalk prve svetovne vojne na pariški mirovni konferenci.

Več dejavnikov je bilo krivih, da Koroška danes pripada Avstriji, čeprav je v njej pred plebiscitom živelo več Slovencev kot Avstrijcev. Prvi med njimi je zagotovo odločitev, da o meji na Koroškem odloči plebiscit. Avstrijska državna delegacija je na mirovnih pogajanjih sprva predlagala plebiscit kot anketo o narodnostnem značaju prebivalstva, kjer bi se glasovalec odločil o svoji narodnosti in ne o tem, kateri državi bi rad pripadal. Sporno je bilo tudi delovanje plebiscitne komisije, ki bi morala nepristransko skrbeti za pravilno izvedbo plebiscita, vendar svoje naloge ni opravila. Pomemben dejavnik pa je bila tudi predplebiscitna propaganda na avstrijski in jugoslovanski strani. Zato bom v svojem diplomskem delu skušala analizirati sredstva, tehnike, organiziranost in usmerjenost avstrijske ter jugoslovanske propagande.

Na ozemlju poznejše cone A je bilo leta 1910 naštetih 50.873 pripadnikov slovenskega občevalnega jezika in 22.651 pripadnikov nemškega občevalnega jezika. Deset let kasneje je bilo ob udeležbi plebiscita v tej coni oddanih 15.279 glasov za Jugoslavijo in 22.025 glasov za Avstrijo. Podatki kažejo, da se je število prebivalcev na Koroškem v desetih letih zmanjšalo za več kot 35.000. Veliko število koroških Slovencev se je pred prvo svetovno vojno odselilo zaradi slabih gospodarskih razmer. Ti izseljenci kasneje niso imeli pravice glasovanja v coni A, če 1. januarja 1919 niso več stalno prebivali tam (Tomšič in drugi 2008, 460). Da se je zmanjšalo število prebivalcev na območju Koroške in po celotni Evropi, je bila kriva tudi vojna, v kateri je veliko ljudi izgubilo življenje. Celotnega števila mobiliziranih in padlih

Slovencev v vojni zaradi pomanjkanja podatkov in statistik, ki so le deloma upoštevale narodnost vojakov, ni mogoče ugotoviti. Po približnih izračunih naj bi med vojno do leta 1917 padlo več kot 36.000 slovenskih vojakov, v letu 1918 pa še četrtno tega števila in neugotovljivo število civilnega prebivalstva (Nečak in Repe 2005, 93). Kljub preseljevanju in žrtvam, ki jih je terjala vojna, je na območju cone A še vedno prevladovalo slovensko prebivalstvo, a je vsaj 10.000 Slovencev oddalo glas za Avstrijo (Nečak in Repe 2005, 259). Moje mnenje je, da je na njih vplivala predplebiscitna propaganda. Kakšna propaganda je potekala leta 1920 na Koroškem, pa bom skušala analizirati v svojem diplomskem delu.

1.1 Struktura

Pred analizo propagande ob koroškem plebiscitu je treba najprej pojasniti, kaj je propaganda in kaj plebiscit. Tako bo prvo poglavje namenjeno uvodnim besedam, drugo poglavje pa bo opredelilo ta dva pojma. V tretjem poglavju bom skušala prikazati Koroško in življenje koroških Slovencev pred in med prvo svetovno vojno. Opisala bom ključne dogodke in bitke, ki so vplivali na razvoj pokrajine.

V četrtem poglavju bom analizirala odločitev za izvedbo plebiscita na Koroškem in kakšen vpliv so imele druge svetovne sile, ki so odločale o prihodnosti prebivalcev te pokrajine. V naslednjem poglavju bosta analizirani jugoslovanska ter avstrijska propaganda v predplebiscitnem obdobju. Zadnje, šesto poglavje, bo namenjeno mojim ugotovitvam in zaključkom.

1.2 Raziskovalno vprašanje

Raziskovalno vprašanje, na katero bom skušala odgovoriti v svojem diplomskem delu, je:

Zakaj je del slovenskih Korošcev, ki so se leta 1910 šteli med Slovence, glasoval za Avstrijo in ne za novo Državo SHS, kjer bi živeli z ostalimi Slovenci? Kaj je vplivalo na njihovo odločitev?

1.3 Metodologija

V svojem diplomskem delu bom uporabila deskriptivno metodo za pojasnjevanje pojmov, analizo primarnih virov, plebiscitni propagandni material in analizo sekundarnih virov za preučitev izbranega področja.

1.4 Cilji

Cilj diplomskega dela je ugotoviti, kako je propaganda v letih 1919 in 1920 vplivala na takratne volivce, in odgovoriti na svoje raziskovalno vprašanje.

2 Teoretsko izhodišče

Vedeti moramo, kaj je propaganda in kako jo razlagajo različni avtorji. V nadaljevanju so opisani sredstva propagande, vrste propagande, propagandne tehnike ter namen propagande. Sledijo analiza plebiscita, njegova zgodovina in pomen v današnjem času.

2.1 Propaganda

2.1.1 Definicija propagande

Beseda propaganda izhaja iz latinske besede *propagare*, kar pomeni razprostraniti, prvič je bila uporabljena leta 1622. Med tridesetletno vojno protestantov in katoličanov je papež Gregor XV. ustanovil neke vrste misijonarsko organizacijo zoper konkurenčne ideje protestantske reformacije, imenovano Kongregacijo za širjenje vere. Pojav propagande je sicer spremljevalec vseh oblik politične oblasti. V zgodovini propagande je prišlo do dveh prelomnic na začetku 20. stoletja. V prvi svetovni vojni, ko zaradi izrednih izgub na fronti stari načini rekrutiranja niso bili več uporabni, je vlada morala najti nove načine in metode za vključitev javnosti v vojsko. Druga prelomnica pa je bil izum in popularizacija reproduktivnih in množičnih medijev, ki so omogočili bliskovito razširjanje sporočil skozi fotografijo, film, radio, nosilce zvoka, cenejši tisk in drugo (Velikonja 2003, 129).

Garth Jowet in Victoria O'Donnell v svoji knjigi *Propaganda in prepričevanje* (1992) opredeljujeta propagando kot »sredstvo za razsejanje ali pospeševanje določenih idej«, saj tudi propaganda v latinskem izvorniku pomeni sejati. Avtorja še dodajata, da je propaganda nameren in sistematičen poskus oblikovati zaznave, preusmerjati spoznanja in usmerjati vedenje za dosego odgovora, ki podpira namen propagandista (Pečjak 1995, 133).

Joseph Goebbels, minister za propagando nacistične Nemčije, je Hitlerjevo prepričanje utemeljeval s spoznanjem, da je ljudstvo večinoma mnogo bolj primitivno, kot si predstavljamo. Bistvo propagande je zato brezpogojna enostavnost in ponavljanje. Kdor lahko reducira probleme na najbolj enostavno formulo in ima pogum, da jih večno ponavlja v taki

poenostavljeni obliki kljub ugovorom intelektualcev, bo sčasoma prišel do temeljitih uspehov pri vplivanju na javno mnenje (Splichal 1984, 229).

Propaganda je celota metod, ki jih uporablja organizirana skupina z namenom, da bi v svojo akcijo aktivno ali pasivno vključila množico posameznikov, ki jih s psihološkimi manipulacijami psihološko povezuje in vključuje v organizacijo (Ellul v Vreg 2004, 131).

Propaganda označuje določen način učinkovanja na ljudi za doseganje cilja, da ciljne skupine svojo usmerjenost podredijo usmerjenosti propagande, in sicer tako močno, da se ji predajo in ji brezvoljno služijo (Splichal 1984, 23).

Politična propaganda je oblika komuniciranja, s katero komunikatorji ali skupine zavestno, namensko, načrtovano in organizirano oblikujejo propagandne projekte in sporočila, z njimi pa oblikujejo in nadzorujejo mnenja in stališča ciljnega občinstva oziroma vplivajo na njihovo spremembo (Vreg 2004, 26).

Propaganda ima zaradi zlorabe v slabe namene pogosto negativen pomen in jo velikokrat povezujemo s pojmi, kot so laž, prevara, goljufija, zapeljevanje, manipulacija in pranje možganov (Pečjak 1995, 135).

2.1.2 Vrste propagande

Propagando delimo glede na predmet oziroma vsebino, ki ju propagira. Tako poznamo tri temeljne kategorije: politično, ekonomsko in kulturno propagando (Splichal 1975, 62).

Pečjak (1994, 128) glede odnosa do stvarnosti razlikuje tri vrste propagande: belo, črno in sivo propagando. Bela propaganda vsebuje resnična dejstva, saj ta predstavlja resnico, za katero meni, da je najboljše orožje proti nasprotniku. V kriznih razmerah je ponavadi redka, saj zaradi svoje resnicoljubnosti pogosto doseže nasprotni učinek. Črna propaganda temelji na neresničnih in prikrojjenih podatkih, uporablja se s pomočjo laži, prevar in manipulacij. Deluje po načelu cilj opravičuje sredstva. Takšna oblika propagande je bila značilna v drugi svetovni vojni, najdemo pa jo skoraj v vseh vojnih propagandah. Črna propaganda ima lahko velik učinek, zlasti na prebivalstvo, ki je osamljeno in nesposobno sprejemati nasprotna poročila. Ker temelji na neresnicah, je črna propagando možno razkriti ali pa zanikati. Siva propaganda

se nahaja nekje med belo in črno in ponuja prilagojeno resnico. Uporablja resnične podatke, vendar so ti skrbno izbrani glede na javnost in namen, ki ga propaganda skuša doseči. Neprijetne stvari se zamolčijo in prikrijejo, pozitivne pa razglašajo in poudarjajo. Trditve, ki jih sporoča takšen tip propagande, je težko preveriti pa tudi zanikati, zato sivi propagandi ljudje velikokrat bolj verjamejo kot črni, nima pa negativnih posledic kot bela propaganda.

Obstajajo različne vrste propagandnih dejavnosti, glede na odprtost ciljev in neposrednost delovanja. Vreg izpostavlja tri vrste propagande (2004, 133):

- Odprta in neposredna propaganda. Njeni cilji so od samega začetka znani, kot na primer pri volilni propagandi za neko stranko.
- Odložena (difuzna) propaganda. S to vrsto lahko ustvarjamo primerno psihološko vzdušje, ki je priprava za neko propagandno akcijo oziroma podlaga za reagiranje v prihodnji situaciji, ter tako pripravimo vzdušje za pravo vojno propagando.
- Posredna propaganda. Ta se izvaja, ko so okoliščine neugodne za našo propagando ali kadar je določen odpor proti sami vsebini propagande. Cilj ni jasno znan, se pa ustvarjajo psihološke razmere za sprejetje kasnejšega propagandnega sporočila.

2.1.3 Propagandne tehnike

Propagandne tehnike so pomembne za načrtovalce propagandnih kampanj. Nekatere izmed njih delujejo na spoznavne ali vedenjske komponente stališč, druge pa na čustvene. Te imajo tudi največji učinek, posebno kadar se posameznik tega vpliva ne zaveda in se mu ne more upreti. Tehnike propagande delujejo na dva načina: skušajo očrniti nasprotnika, tj. tehnika pranja perila, ali olepšati svoje ljudi, tj. tehnika čistih gat. Ena od bolj razširjenih in učinkovitih tehnik olepševanja propagande je pošiljanje propagandnih razglednic in pisem, na katerih pošiljatelj, ki je ponavadi politični voditelj, hvali sebe, svojo skupino in svoj politični program. Ljudje radi vidijo, da se voditelj obrača neposredno na njih, to jim daje občutek pomembnosti in intimne povezanosti z voditeljem. Tehniko pranja perila so uporabljali že rimski senatorji, ko so drug drugemu očitali nečedne posle. Ena od najbolj znanih tehnik pranja perila v zgodovini je bila t. i. afera Watergate, ki je odnesla predsednika ZDA Richarda Nixona. Tehnika stereotipiziranja pa je zelo pomembna za psihologijo množice (Pečjak 1995, 151).

Ljudje imajo nemalokrat težnjo, da druge ljudi in skupine doživljajo na jasen, zanesljiv in črno-bel način. Za stereotipe je značilno, da jih ni treba utemeljevati, kar pa politična propaganda spretno izrablja za svoje namene (Pečjak 1995, 157).

2.1.4 Sredstva propagande

Sredstva, s katerimi se širi propagandno sporočilo, lahko strnemo v tri skupine: pisana propaganda, govorjena propaganda in ostali mediji. V pisano propagando spadajo časopisi, knjige, revije, stripi, karikature, letaki, brošure, fotografije; torej vse, kar lahko napišemo ali narišemo na papir. Govori, demonstracije, nasilje, radio, televizija, film, govornice, telefonska sporočila in zvočniki pa so del govorjene propagande. V obe skupini propagande lahko vključimo internet, saj lahko tam najdemo pisano in govorjeno propagando. V zadnjo skupino ostalih medijev spadajo glasba, umetnost, arhitektura, uniforme, simboli, zastave in podobno (Qualter 1962, 78–101).

Propaganda uporablja različna sredstva, med najpogostejšimi so knjige, časopisi, radio, televizija, letaki, pošta, telefon in računalnik. Od teh sredstev so najpomembnejši množični mediji, ker jih bere, poslušajo, gledajo in uporabljajo milijonsko občinstvo. Najstarejši množični medij je tisk, ki je razmeroma poceni in se dolgo ohrani ter je učinkovito sredstvo v rokah majhnih skupin in uporniških organizacij za širjenje svojih idej. Zato totalitarne oblasti zlasti v vojnem času skušajo nadzorovati tisk. Tiskana beseda ima na ljudi poseben vpliv, saj menijo, da kar se govori ali sliši, mogoče ni res, kar pa se piše, naj bi bilo resnično (Pečjak 1995, 162).

Radio je kasneje možnosti propagande zelo razširil. Prednost tega medija je v tem, da ni vezan na čas in prostor, njegovi učinki so takojšnji in univerzalni, saj lahko nagovori milijone ljudi hkrati (Qualter 1962, 78–80). Radio je tudi relativno poceni in od posameznika zahteva manjši miselni napor kakor branje, lahko ga poslušajo tudi nepismeni in ima več vpliva na čustva kakor pisana beseda. Vizualni medij, kot je televizija, gledalcu daje občutek, da je del dogajanja, saj se vanj zlahka vživi. Televizija je priljubljena, saj gledalcu nadomešča realnost, ki si je ne more privoščiti (Pečjak 1995, 166).

V začetku devetdesetih let 20. stoletja pa se je razširil internet, ki je še danes eden najpomembnejših virov informacij, na katerega se zanašajo državljani, novinarji pa tudi politiki (Jowett in O'Donnell 2006, 155).

Ne samo v tujini, tudi pri nas je internet postal nepogrešljivo orodje, število njegovih uporabnikov pa se povečuje. Raziskava interneta v Sloveniji (RIS) leta 2006 kaže, da ga vsak mesec uporablja 880.000 prebivalcev Slovenije. Ko se pojavijo novi mediji, prejšnji ne izginejo. Tako kot vsakokrat poprej tudi tokrat nov medij, internet, ni nadomestil tiska, radia ali televizije, temveč je le odprl nove možnosti komuniciranja, ki se precej razlikujejo od prejšnjih (Suhadolc 2007, 19).

2.1.5 Namen propagande

Namen propagande je prodreti do najglobljih slojev človeške psihe, učinkovati na podzavestno strukturo človeka in postati totalitarna resnica, zato uporablja prikrita dejstva, aktivira mitsko zavest, provocira iracionalno in je nasprotje konceptiji človeka kot razumnega bitja, ki je sposobno odločati in svobodno razmišljati o svojem bivanju (Vreg 2004, 132).

2.2 Plebiscit

2.2.1 Definicija plebiscita

Definicija plebiscita po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2000): **plebiscít** -a m (ī) ljudsko glasovanje na kakem ozemlju o priključitvi tega določeni državi: udeležiti se plebiscita / koroški plebiscit plebiscit leta 1920, po katerem je Koroška pripadla Avstriji.

Plebiscit ali ljudsko glasovanje pomeni, da o temeljnih vprašanjih ljudje odločajo sami, s tem se izrazi volja ljudi glede ureditve znotraj posameznih držav ali v odnosih med državami. Beseda plebiscit izvira iz latinske besede *plebiscitum*. Ta je v zakonodaji starega Rima pomenila sklep, ki ga je sprejelo ljudstvo (*plebs*) v tributnih komicijih in ki je bil obvezen le za to ljudstvo. Šele kasneje je tak ljudski sklep dobil isto veljavo, kakor ga je imel zakon (*lex*), ki ga je izdal rimski narod (*populus romanus*) (Tomšič in drugi 2008, 442).

Cerar plebiscit (lat. *plebiscitum* – odločitev ljudstva) označuje kot posebno vrsto (vse) splošnega ljudskega glasovanja, s katerim se prebivalstvo na določenem območju (ozemlju) izjavi oziroma odloči o politično-pravnem statusu tega območja, npr. o priključitvi območja k določeni državi, o njegovi odcepitvi od nje ali o drugačni spremembi mednarodnopravnega statusa tega območja. Ideja in praksa plebiscita izvirata iz demokratične družbene teorije, po kateri je zgolj ljudstvo pristojno za odločanje o temeljnih konstitutivnih vprašanjih politično organizirane družbe (Cerar v Žakelj 2010, 29).

Notranji državni plebiscit se vsebinsko ne razlikuje od referendumu, čeprav se referendum v praksi pogosteje uporablja pri odločanju o zakonih, plebiscit pa pri odločanju o splošnih ustavnih vprašanjih, kot na primer o obliki vladavine, o volitvah vodje države itd. Izraz referendum označuje »neposredno izjavljanje volivcev pri glasovanju o zakonih in drugih vprašanjih, ki so pomembna za skupnost« (Grad 1990, 31).

Referendum (lat. *referre* – prinesiti, sporočiti) imenujemo organizirano ljudsko glasovanje o neki pomembnejši družbeni odločitvi. To je oblika neposredne demokracije, kjer državljani neposredno sprejemajo odločitve, v nasprotju s posredno demokracijo, kjer odločitve praviloma sprejema demokratično izvoljeno predstavniško telo in od njega postavljeni drugi

državni organi. Plebiscit je posebna vrsta referendum, ki se od ostalih vrst loči po svojem političnem, pravnem (mednarodnopravnem ali ustavnopravnem) pomenu. Med plebiscitom in referendumom z vidika organizacije, postopka izvedbe in udeležbe na ljudskem glasovanju ni velikih razlik. Plebiscit odloča o dolgoročnih in za prebivalstvo usodnih statusnih, ozemeljskih in drugih političnih vprašanjih, kjer je izid plebiscita praviloma formalno zavezujoč (Cerar v Žakelj 2010, 30).

2.2.2 Vrste referendum

Referendum je oblika neposredne demokracije, v kateri državljani neposredno sprejmejo neko odločitev ali pravni akt. Njegov razvoj skozi zgodovino je prinesel vrsto različnih načinov uporabe, zato tudi v teoriji poznamo več vrst referendum. Po vsebini ločimo ustavodajni referendum, zakonodajni referendum in referendum o drugih vprašanjih. Po času uporabe razlikujemo med predhodnim in naknadnim referendumom, po obveznosti med obligatornim in fakultativnim, po območju med splošnim in lokalnim referendumom, glede na pravno moč na referendumu sprejete odločitve oziroma vezanost predstavniškega telesa pa razlikujemo med posvetovalnim referendumom in referendumom z obvezno pravno močjo (Grad 1990, 34).

Referendum in drugi podobni instrumenti notranjdržavne zakonodaje se od sodobnega meddržavnega plebiscita razlikujejo po tem, da so plebiscite organizirali in izvedli na temelju meddržavnih sporazumov dvostranske ali večstranske narave (Tomšič in drugi 2008, 442).

2.2.3 Zgodovina plebiscita

Pri meddržavnem plebiscitu večina prebivalcev dela državnega ozemlja sama z glasovanjem določi državo, h kateri želi, da to ozemlje pripada. Pravico izbire so imeli prebivalci od 18. stoletja dalje, vendar ne splošne. Do tedaj so suverenost nad ozemlji določali vladarji oziroma suvereni. Do prvih plebiscitov je prišlo s francosko revolucijo leta 1789, ko je Francija priključila Comtat-Venaissin in Avignon ter nadalje Savojo. Plebiscit je doživel preporod, ko so ob koncu prve svetovne vojne sprejeli načelo o pravici ljudstev do samoodločbe. Kljub temu plebiscit ni postal redno sredstvo za reševanje sporov, ampak so ga uporabljali le v

primerih odstopa dela državnega teritorija ob dogovoru z meddržavno pogodbo (Tomšič in drugi 2008, 442–444).

Tudi po drugi svetovni vojni je plebiscit ostal pomembno legitimno sredstvo za reševanje vprašanj, ki so bila povezana s pravico ljudstev do samoodločbe. Največ meddržavnih plebiscitov pa je bilo izvedenih pod okriljem Organizacije združenih narodov (Cerar v Žakelj 2010, 31).

Pri sodobnih meddržavnih plebiscitih imajo glasovalci pravico izbirati med štirimi možnostmi: ali naj to ozemlje ostane pri prejšnji (stari) državi, ali naj sodi k novi državi; ali naj pride pod poseben meddržavnopravni režim; ali pa naj postane meddržavnopravna neodvisna, nova država (Tomšič in drugi 2008, 442).

Prebivalci spornega ozemlja pri meddržavnem plebiscitu z meddržavno pogodbo dobijo pravico, da z glasovanjem odločajo o spremembi suverenosti ozemlja. Posledice plebiscita niso namenjene samo tedanjim prebivalcem, temveč vplivajo tudi na prihodnje rodove. Meddržavni plebiscit je velikokrat tveganje držav, saj ni zagotovljeno, da vedno zmaga pravična stran. Glasovalci imajo možnost glasovati ne glede na svojo narodno pripadnost. Tako je leta 1920 Koroško ozemlje pripadlo Republiki Avstriji zaradi nekaj več kot tisoč glasov. Meddržavni plebiscit ima smisel le, če upošteva posebnosti vsakega posameznega primera in zagotavlja izvedbo tega glasovanja v pogojih, da pride do izraza prava volja glasovalcev (Tomšič in drugi 2008, 478).

3 Zgodovinski kontekst

3.1 Slovenci v habsburški monarhiji

V habsburški monarhiji so bili mednacionalni odnosi zapleteni. Nemci in Madžari so skušali ohranjati svoj dominanten položaj v centralistično usmerjeni monarhiji in uresničevati svoje cilje, medtem ko so drugi, zlasti slovanski narodi, v monarhiji videli manjšo nevarnost za svoj obstoj. Slovenci so predstavljali manj kot 4,5 odstotka celotnega prebivalstva in veljali za enega izmed najmanjših narodov od devetih, ki so sestavljali habsburško monarhijo (Nećak in Repe 2005, 13).

Avstrijsko cesarstvo se je v drugi polovici 19. stoletja preoblikovalo v parlamentarno monarhijo, kar je pomenilo, da so v deželah začeli delovati deželni zbori, ki so jih vodili deželni glavarji. Tako je med Slovenci ponovno oživelo narodno in politično gibanje, ki se je po uvedbi dualizma leta 1867 še posebej okrepilo. Z novo ustavo so bili sprejeti tudi novi zakoni, ki so bili pomembni za delovanje Slovencev. Zakon o društvih je Slovincem omogočil ustanavljati društva in tako je leta 1861 nastala prva čitalnica v Trstu, kmalu zatem pa še v Mariboru. Poleg čitalnic, kjer so se zbirali narodno zavedni izobraženci, so nastajala še druga društva: športno društvo Južni sokol, Dramatično društvo, Glasbena matica, Mohorjeva družba in tudi Slovenska matica, ki je med drugim skrbela za izdajanje znanstvenih in drugih knjig in do leta 1919 predstavljala središče slovenske znanosti (Potočnik 2008, 16).

Leta 1868 se je vodstvo slovenskega narodnega gibanja zaradi češkega vpliva odločilo organizirati velike narodne shode na prostem, ki so jih poimenovali po češki besedi tabor. Ti naj bi delovali kot instrument političnega pritiska na vladajoče kroge v monarhiji. Skušali so jih prepričati, da v demokratičnem duhu ugodijo Slovincem in jim dopustijo združitev slovenskih avtonomnih dežel v Zedinjeno Slovenijo znotraj monarhije. Druga zahteva, ki se je pojavljala na taborih, je bila vpeljava slovenskega jezika v vse osnovne in srednje šole na Slovenskem. Poleg ustanovitve univerze pa so zahtevali še uvedbo slovenščine v uradih in poveljevanje slovenskim vojakom v maternem jeziku. Na taborih so sodelovali Slovenci iz vseh družbenih slojev, ideološka in politična prepričanja niso bila pomembna, tabori pa so pomenili nekakšen vsenarodni plebiscit za Zedinjeno Slovenijo (Prunk 2002, 74–75).

Kljub razlikam in nestrinjanju treh političnih smeri na Slovenskem je slovensko narodno gibanje do začetka prve svetovne vojne doseglo pomembne uspehe: v šolah in uradih se je hitro širil slovenski jezik, število slovenskih uradnikov se je povečevalo, ljudje so slovenščino vedno več uporabljali tudi v javnosti, uveljavljali so se slovenski politiki in politične stranke. Izhajala so slovenska književna in znanstvena dela, časopisi in strokovni časniki, povečevalo pa se je tudi število slovenskih izobražencev, ki so vplivali na miselni tok v slovenskem delu monarhije. Razvoj slovenskega gibanja za enakopravnost v monarhiji pa je prekinila prva svetovna vojna (Potočnik 2008, 20).

3.2 Koroški Slovenci pred prvo svetovno vojno

V letih po 1873, v času nemške liberalne vlade, so se Slovenci na Koroškem vključevali v okvir konservativne nemško-slovenske stranke. Pod vodstvom Andreja Einspielerja so ustanovili skupno koroško stranko nemških in slovenskih konservativcev, ki je s svojim klerikalnim značajem odbijala liberalno usmerjene ljudi, med njimi dvojezične meščane, ki so se pridruževali nemški liberalni stranki. Tako se je meščanski sloj odtujeval Slovincem in postajal politična opora nemškemu meščanstvu. Narodno dejavni Slovenci so bili tako politično omejeni skoraj izključno na konservativno stranko, kjer so se družili z nemškimi klerikalci.

Liberalno usmerjeni Slovenci v konservativni stranki niso imeli obstanka, zato so se vse bolj priključevali nemški napredni stranki, v nemški liberalni tabor. V koroškem političnem javnem mnenju se je utrdil nazor, da je vse, kar je slovensko, narodno, politično konservativno in reakcionarno. Po smrti Andreja Einspielerja leta 1888 se je nemško-slovensko konservativno sodelovanje zrušilo. Leto kasneje so Slovenci ustanovili samostojno politično organizacijo Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem. Prvi slovenski politični list, imenovan *Mir*, ki ga je Einspieler ustanovil leta 1882, namenjen koroškim Slovincem, je novo politično tvorbo grajal, češ da se narodnostno vprašanje popolnoma podreja klerikalni politiki. Katoliško politično in gospodarsko društvo pa se kljub temu, da je bilo namenjeno koroškim Slovincem, ni odreklo sodelovanju z nemško klerikalno stranko in tako še vedno odbijalo Slovence liberalne usmeritve. Poleg liberalnega poskusa je

tri desetletja kasneje na politično prizorišče prišel nov družbeni dejavnik, politično organizirano delavstvo, vendar tudi ta ni razširil socialnega razpona slovenskega političnega prizadevanja (Pleterski in drugi 1970, 43, 57).

Pred prvo svetovno vojno je slovensko narodno gibanje na Koroškem izhajalo iz etničnih dejstev. Od srede 19. stoletja je Koroška sinonim za deželo zavestnih germanizacijskih prizadevanj, ne le v političnem, ampak tudi v jezikovnem in kulturnem pogledu. Eno izmed sredstev za germaniziranje Koroške je bilo uradno ljudsko štetje, ki so ga zasnovali na ugotavljanju tako imenovanega občevalnega in ne maternega jezika. Oblast in neuradni nemški dejavniki so skušali osebe slovenskega rodu, ki so bile zaradi svojega dela dvojezične, prepričati, da bi nemščino navedli kot svoj občevalni jezik. Vse takšne osebe so kasneje v političnem tolmačenju štete za nemške. Na takšen način se je v uradnih statistikah hitreje krčilo število Slovencev, kot pa je napredovala dejanska germanizacija. Statistike prebivalcev pa je uspešno uporabljala nemška politika na poti k odstranjevanju slovenskega narodnega gibanja s Koroške. Zaradi kasnejših dogajanj so dobili bistven pomen rezultati zadnjega uradnega ljudskega štetja pred vojno, leta 1910, ki so v neki meri kazali značaj narodnega političnega odločanja. Zaradi ostre kampanje ob ljudskem štetju bi lahko rekli, da lahko po rezultatih sklepamo o odpornosti narodne zavesti slovenskega prebivalstva.

Prebivalce južno od narodnostne meje so vprašali po občevalnem jeziku:

Tabela 3.1: Rezultati ankete 1910

	Število prebivalcev	Število oseb s slovenskim obč. jezikom	%	Število oseb z nemškim obč. jezikom
1880	152.951	101.874	67,69	48.629
1890	157.697	100.604	64,78	54.904
1900	161.309	90.079	56,83	68.418
1910	172.927	81.410	48,17	87.577

Vir: Pleterski in drugi (1970, 67).

Število vseh prebivalcev južno od narodnostne meje se je v treh desetletjih povečalo za skoraj 20.000, natančneje za 19.976, število oseb z nemškim občevalnim jezikom pa za skoraj

dvakrat toliko (38.948). Po teh podatkih se je do leta 1910 več kot dvotretjinska večina slovenskega jezika skrčila v manjšino. Zanimivo je tudi, da so na ozemlju poznejše plebiscitne cone A našli 50.873 oseb s slovenskim (69,18 %) in 22.651 oseb (30,82 %) z nemškim občevelnim jezikom.

Slika 3.1: Koroška pred germanizacijo, zeleno območje s 95 odstotki Slovencev

Vir: Promin (2011c).

3.3 Koroški Slovenci med prvo svetovno vojno

Ob začetku vojne je na Koroškem in tudi po vsej monarhiji začel veljati sistem izjemnih zakonov, ki so omejili politično življenje, državljske pravice in povečali vlogo vojske v javnem življenju. Tako imenovani vojaški absolutizem je vplival na celotno prebivalstvo monarhije, za Slovence na Koroškem pa je imel posebno občutne posledice. Prva skupina zakonskih ukrepov, sprejetih julija 1914, je obsegala vladne uredbe, ki so začasno razveljavile temeljne osebne pravice: osebno svobodo, nedotakljivost stanovanja, pisemsko tajnost, svobodo združevanja in zborovanja, izražanja mnenja in svobodo tiska. Začasno so bila odpravljena porotna sodišča, uredba o uveljavitvi člena 14. vojaškega kazenskega postopnika pa je civilne osebe podredila pristojnosti vojaških sodišč za dejanja proti vojski, za ogrožanje mobilizacije in varnosti armade. Ko se je Koroška 23. maja 1915 znašla v neposredni soseščini fronte, pa je v deželi začela veljati cesarska uredba, ki je določala posebne oblastne pravice vrhovnega armadnega poveljnika. Tako je po maju 1915. leta tudi na Koroškem veljalo naglo sodišče po določilih za bojišče (Standrecht nach den Feldbestimmungen). Tako kot po celotni monarhiji se je z vojno začel tudi boj med Germani in Slovani. Velikokrat je

prihajalo do zlorabe lojalnosti in politične zanesljivosti. Kmalu sta pojma slovenski in nelojalen postala identična. Zaradi osebne interpretacije so veliko ljudi osumili nedomoljubnega ravnanja samo zato, ker so brali slovenski časopis. Denunciaciji oziroma ovadbi je sledila takojšnja aretacija ali vsaj hišna preiskava, vpis v evidenco političnih osumljencev in strogo nadzorstvo. Mnoge so obdolževali srbofilstva, to pa je pripeljalo do napačnega ravnanja izvršnih organov, ki niso bili sposobni zadeve prav presojati. Denunciantski val ni ostal zasebna akcija, tudi oblasti so se ga udeležile in ga dejavno podprle.

K ustavitvi slovenskega političnega gibanja je močno vplivala okrožnica predsednika ministrskega sveta Stürgkha konec julija 1914. Ta je pomenila široko pooblastilo izvršnim državnim organom za akcijo. Na Koroškem so oblastni in nemški meščanski politični dejavniki okrožnico videli kot priložnost, da dokončno zatrejo konservativno stranko in kakršno koli slovensko politično gibanje. Število aretacij med prvo svetovno vojno na Koroškem ni znano, v poročilu vojaške komisije pa je omenjeno, da so na Koroškem in Štajerskem od 27. julija do 1. decembra 1914 aretirali skupno 910 civilnih oseb, od tega 117 duhovnikov. Prvič v zgodovini so bili Slovenci preganjani v tolikšnem številu zgolj zaradi svoje narodnosti, saj se je kasneje izkazalo, da so mnoge zapirali brez zakonitega razloga. Število aretacij pa ne izraža celotnega ustrahovalnega pritiska na koroške Slovence, saj v tem številu niso zajeti tisti, ki so jih ustrahovali na drugačne načine. Pogoste so bile hišne preiskave, zasliševanja, organizirani fizični napadi ob pasivnosti varnostnih organov, službeno zapostavljanje, premestitve in tako naprej. Vse te oblike preganjanja pa niso bile upravičene zaradi uporniškega obnašanja slovenskega prebivalstva na Koroškem, ampak lahko govorimo o likvidaciji slovenskega političnega elementa v deželi s strani nemškega nacionalizma (Pleterski in drugi 1970, 73–79).

Prvi se je dogajanju na Koroškem uprl Anton Korošec, ki se je pritožil predsedniku vlade Stürgkhu zaradi cenzure slovenskega tiska. Do prve prave politične intervencije pa je prišlo, ko se je režimu preganjanja uprl Jugoslovanski klub, skupni klub vseh jugoslovanskih poslancev v državnem zboru, ki je nastal 29. maja 1917, njegov predsednik pa je postal Anton Korošec. Naslednji dan je Korošec prebral Majniško deklaracijo, ki je bila programski temelj politike kluba. V njej so zahtevali združitev vseh južnoslovanskih narodov na ozemlju habsburške monarhije v samostojno državno telo brez nadvlade drugih narodov. 7. julija 1917 je Jugoslovanski klub vladi izročil obsežno interpelacijo o persekucijah slovenskega naroda

na Koroškem. To sta komisiji, ustanovljeni prav za ta problem, kasneje tudi v celoti potrdili (Hervardi 2011).

Položaj, v katerem so se v prvi polovici prve svetovne vojne znašli koroški Slovenci, je kasneje veliko pripomogel k politično državnopravni osamosvojitvi Jugoslovanov. Majniška deklaracija je za leto dni postala slovenski nacionalni program in sprožila veliko nacionalističnega navdušenja. Po septembru 1917 se je kljub nasprotovanju krajevnih deželnih oblasti razvilo gibanje v podporo zahtevi po ustanovitvi jugoslovanske države. Gibanje, ki je temeljilo zlasti na zbiranju podpisov in izjav, je v prvi svetovni vojni izrazilo radikalizacijo jugoslovanskih državnopravnih zahtev med koroškim slovenskim prebivalstvom, ki je nastala kot posledica nemškonacionalnih represij v svetovni vojni. Deklaracijo naj bi kljub prepovedi na Koroškem podpisalo 19.000 ljudi v 75 župnijah, pojavljali so se upori slovenskih vojakov v Judenburgu, Murau in Radgoni. Tudi neugodni obeti za slovenski nacionalni obstoj in enakopravnost na Koroškem so vplivali na razsežnost gibanja za jugoslovansko državo (Pleterski in drugi 1970, 86).

3.4 Bitke za severno mejo

Nemška Avstrija je po koncu vojne zastopala stališče, da se strnjeno slovensko podeželje južne Koroške zaradi nemških jezikovnih otokov, trgov in mest priključi Avstriji. Da je Koroška gospodarsko in geografsko nedeljiva, so zagovarjali tudi nemško-avstrijski socialni demokrati. Delegacija koroških Slovencev je 5. novembra 1918 prišla v Ljubljano in zahtevala, naj slovenska vojska zasede slovenski del Koroške. Zaradi drugačnih razmer kot na slovenskem Štajerskem, kjer so lahko organizirali vojsko iz lastnih sil, so na Koroškem potrebovali vojaško pomoč iz Ljubljane in s Kranjske. Na prvi seji narodne vlade v Ljubljani, 1. novembra 1918, je poverjenik za notranje zadeve in predsednik Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem Janko Brejc sestavil pet predlogov za Koroško. Predlagal je imenovanje komisarja za slovenski del Koroške s polnim pooblastilom, da izvede ukrepe narodne vlade in zavzetje slovenskega dela Koroške, kakor hitro bo na voljo potrebna vojaška pomoč. Kasneje so za stolnega vikarja imenovali Franca Smodeja, slovenski politični vrh pa je sklenil, da bo Brejčeve predloge izpolnil kakor hitro mogoče. Slovenski vojni minister Lovro Pogačnik in poverjenik za prehrano Ivan Tavčar sta v vojaški akciji videla težave zaradi pomanjkanja vojakov in živil (Ude in drugi 1970, 138–139).

Na Štajerskem je general Rudolf Maister v tem času že organiziral slovenske vojaške enote, na Koroškem pa so čakali na pomoč iz Ljubljane. Ta je oklevala in se naivno zanašala na pravičnost zmagovalcev ter na veljavo »samoodločbe narodov« (Toplak 2005, 6).

Novembra sta narodna vlada in drugo vojno okrožje v Ljubljani določili stotnika Alfreda Lavriča za vrhovnega vodjo obrambe koroške meje. Lavrič je dobil pooblastilo, naj vojaško organizira le slovensko ozemlje južno od reke Drave, veliko pa je bilo odvisno od tega, koliko prostovoljcev bo uspelo stotniku pridobiti, da se borijo proti svoji stari državi (Ude in drugi 1970, 138–139).

Lavrič je pridobil le majhno število prostovoljcev za sodelovanje pri ponovni zasedbi Koroške, saj vojakom in civilistom še ni zbledel spomin na dolgo in krvavo vojno. Zaradi pomanjkanja slovenskih prostovoljcev so se na severni meji v zimi 1918–1919 novi vojski priključili srbski vojaki. To pa je negativno vplivalo na zmožnost za dialog koroških Nemcev, saj so ti priznavali le antantne vojaške sile, Kraljevina SHS pa do spomladi 1919 uradno sploh ni obstajala (Toplak 2005, 6).

Na koroškem podeželju so slovenski narodni sveti ustanavljali narodne straže, ki so v obmejnih krajih predstavljale tudi slovensko nacionalno oboroženo silo. Zaradi številnih narodnih straž v Mežiški dolini so 6. novembra 1918 ustanovili Narodni svet za Mežiško dolino, za predsednika pa je bil izvoljen trgovec in gostilničar Andrej Oset, poveljnik narodnih straž pa je postal Franc Sušnik. Ker je Oset zvedel, da skušajo Nemci za prevlado v dolini poklicati pomoč v Celovec, se je spomnil na svojega prijatelja nadporočnika Franja Malgaja, ki mu je nekdanj obljubil, da bo prišel na Koroško, ko ga bodo Slovenci potrebovali. Ta se je istega dne, ko so ustanovili narodni svet, odpeljal s štiridesetimi možmi in štirimi strojnicami z vlakom proti Dravogradu in mesto zasedel. Malgaj se je potem z veliko odločnostjo lotil zavzemanja vseh nemških oblastnih položajev v Mežiški dolini. V nekaj dneh je z narodnim svetom odstavil vse nemške župane in postavil slovenske gerente, začasno imenovane predstojnike občinske uprave. V Črni, Mežici, na Prevaljah in v Guštanju je postavil posadke po dvajset mož pod poveljstvom svojih častnikov. S pomočjo Malgajevih vojakov je slovensko uradništvo prevzelo pošto, davčno službo in železnico, orožniki, ki niso prisegli zvestobe novi oblasti, so bili razpuščeni, šole so poslovenili ter vsepovsod utrdili slovensko oziroma jugoslovansko oblast (Ude in drugi 1970, 141–143).

Nekaj narodnih svetov in narodnih straž je bilo ustanovljenih še v Borovljah, Št. Jakobu, na Brdu, v Brnci in na ozemlju med Dravo in Vrbskim jezerom. Celovec, ključ za obvladovanje Koroške, pa je bil trdno v rokah nemškega meščanstva. Koroško vojaško poveljstvo novembra 1918 še ni razpolagalo z močnejšimi vojaškimi oddelki, s katerimi bi lahko uveljavljalo vladno stališče o nedeljivosti Koroške. Vojska je štela le devet častnikov, sto devet mož, en avtotop in en oklepni avto, vendar je organizacija avstrijske redne vojske, imenovane Volkswehr, hitro napredovala. Volkswehr je bila avstrijska regularna vojska, sestavljena iz prostovoljcev, v kateri so imeli nemško-avstrijski socialdemokrati v začetku avstrijske republike glavno besedo. Vodilna osebnost med socialdemokrati je bil takrat Julius Deutsch. Poleg regularne vojske na Koroškem pa so bili na zahtevo deželne vlade organizirani krajevno vezani neregularni vojaški oddelki, kasneje imenovani Heimwehr. Velika večina vojakov iz različnih vojaških formacij se je po koncu vojne utrujena vrnila na svoje domove. V vojski so ostali predvsem dejavni častniki in podčastniki ter mnogo narodno zavednih rezervnih častnikov. Kljub temu, da je Koroška potrebovala hitro in takojšnjo vojaško pomoč, so se šele sredi novembra začeli zbirati vojaki in to še vedno na prostovoljni bazi. Iz bivših polkov, bataljonov in čet so nastajali novi polki, kjer je bil komandni jezik slovenski, vendar so bili številčno slabotni. Julija 1919 so te polke uvrstili v enotno jugoslovansko vojsko. Poleg vojaških enot, ki so jih v celoti sestavljali Slovenci, so v Ljubljani organizirali 26. pešpolk, ki so ga sestavljali Srbi, ki so prišli iz avstrijskega ujetništva. 26. pešpolk je pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića 14. novembra interveniral proti Italijanom, ko so pri Vrhniki prekoračili demarkacijsko črto. Kasneje je isti pešpolk vojaško sodeloval na Koroškem in imel velik vpliv na kasnejši razvoj dogodkov.

Lavrič je med tem zbiral vojake, s katerimi bi branil koroške meje. Pridružil se mu je veliko častnikov iz različnih odsekov in prostovoljcev z Gorenjske. Skupaj so zjutraj 19. novembra vkorakali v Borovlje in nastala je pogodba Lavrič-Hülgerth, ki je ozemlje južno od Drave priznala za jugoslovansko. Koroški socialdemokrati in del nemškega meščanstva so do januarja 1919 vidno priznavali Dravo kot mejo med Avstrijo in Jugoslavijo, vendar je še vedno prevladovala nemška nacionalna imperialistična miselnost o nedeljivosti Koroške. Istega dne, ko je Rudolf Maister razorožil mariborsko varnostno stražo oziroma Schutzwehr, je Malgaj zasedel Pliberk, šest dni kasneje, 30. novembra, pa je s stotimi vojaki in šestimi strojnimi prečkal Dravo in vkorakal v Velikovec. Prečkanje Drave je koroške Nemce zelo razburilo, zato so poklicali na pomoč Celovec. Od 2. do 9. decembra so slovenske čete na

severnem bregu Drave zasedle še Grebinj, Sp. Dravograd, Labot, Št. Pavel, Mali Št. Vid ob Krki in Tinje (Ude in drugi 1970, 148–166).

Zastopniki nemške Avstrije, koroške in štajerske deželne vlade ter zastopniki slovenske narodne vlade so se udeležili pogajanj o raznovrstnih gospodarskih vprašanjih 9. decembra v Ljubljani. Pogajanja so bila končana po treh dneh s pogodbo, ki je urejala le nekatere gospodarske teme, teritorialna vprašanja pa so bila na srečanju izključena. Po neuspešnih pogajanjih je koroška deželna vlada zaprosila Italijane za vojaško pomoč in tako se je začelo sodelovanje dveh imperialističnih sil, ki sta si pred kratkim stali nasproti in sta se proti slovenskim osvobodilnim težnjam našli kot zaveznici. Pod poveljstvom kapetana Milovana Milosavljevića je 26. pešpolk 14. decembra zvečer zasedel Grabštanj. Naslednji dan so se koroški Nemci opogumili in ta srbski oddelek napadli, ga zaustavili ter vojake poslali preko Budimpešte nazaj v Jugoslavijo. Po ujetju srbskega pešpolka beograjska vlada ni reagirala, zato so Nemci sklepali, da so Slovenci v svojih bitkah na Koroškem vojaško in politično osamljeni, da delujejo brez podpore srbske vlade in vrhovne komande srbske vojske. Po dobljeni bitki je nemškim vojakom narasel pogum, slovenska narodna vlada pa je zaradi izgubljene bitke izvajala določene posledice. Najodmevnejša je bila odločitev narodne vlade, da odstranijo dva pomembna samoiniciativna častnika iz koroške fronte, nadporočnika Malgaja in generala Maistra. Franja Malgaja so premestili iz Velikovca v Guštanj, da tam uri vojake za frontno službo, Maister pa je bil omejen samo na štajerski mejni odsek. V začetku januarja so nemške čete močno napadale, prečkale so Dravo in 8. januarja zasedle Borovlje z okolico. S pomočjo močne artilerije so prisilili slovenske vojake k umikanju. Komaj dva dni kasneje, 10. januarja, pa se je začel en najbolj krvavih bojev za severno slovensko mejo, ki je potekal pred karavanškim predorom. Moralo slovenskih vojakov sta okrepili dve četi Srbov, ki sta 12. januarja prišli na pomoč slovenskim borcem. Severna vrata karavanškega predora so bila ohranjena, kar je pomenilo velik uspeh za jugoslovansko stran. 14. januarja 1919 je bilo med koroško deželno in slovensko narodno vlado sklenjeno premirje (Ude in drugi 1970, 166–186).

Šele spomladi 1919 se je slovenska narodna vlada odločila, da slovenska vojska zasede slovenski del Koroške, vendar je odločitev padla prepozno in premalo premišljeno. Ofenziva se je začela 29. aprila v jutranjih urah na vseh odsekih koroške fronte od Dravograda do Področce. Odločilni napad je prišel iz Velikovca, saj je bila tam zbrana glavnina slovenske vojske na Koroškem. Nemški protinapad 30. aprila je vodil koroški deželni poveljnik

Hülgerth. Po številnih bojih je bilo 3. maja na koroški fronti spet mirno. Koroški deželni odbor se je odločil, da se koroški Nemci s temi uspehi ne bodo zadovoljili, temveč potisnejo slovensko vojsko povsem s Koroškega. Že naslednji dan so Nemci s 3500 možmi napadli karavanški predor, ki ga je branilo manj kot 500 slovenskih vojakov. Slednji so se kmalu umaknili na Jesenice, nemške čete pa jih niso zasledovale. Drugače pa je bilo na vzhodni fronti, kjer so hoteli nemški vojaki prekoračiti koroško mejo, da bi pomagali nemškemu meščanstvu. Sočasno so v Beogradu objavili ukaz poveljnika dravske divizijske oblasti generala Smiljaniča o mobilizaciji letnikov 1890–1894. Nemške čete so 7. maja zavzele Dravograd, ogrožena pa sta bila tudi Slovenj Gradec in Štajerska. Poraz slovenske vojske na Koroškem konec aprila in v začetku maja je močno pretresel vso Slovenijo in Jugoslavijo, tako so maja začele potekati priprave na protiofenzivo. Vrhovna komanda srbske vojske je v Slovenijo poslala redno vojsko. Organizirali so pet odredov: labotski, koroški, jezerski, ljubeljski in jeseniški odred. Napad se je začel 28. maja. Do 3. junija so Dravo prekoračili že vsi bataljoni slovenskega planinskega polka, še istega dne pa sta bila zavzeta Grebinj in Velikovec.

Takrat pa je bilo za Koroško že prepozno, slovenska delegacija je na pariški mirovni konferenci že privolila v plebiscit in se komaj izognila plebiscitu na Štajerskem. Tajništvo mirovne konference je jugoslovanski vladi v Beograd brzojavilo, naj pozove poveljnike jugoslovanskih čet na Koroškem, da se umaknejo za severno mejo plebiscitnega ozemlja, mejo po Karavankah. Pogajanja o premirju so se začela 4. junija v Kranju. Dva dni kasneje pa so jugoslovanske čete vkorakale v Celovec in na Gosposvetsko polje (Ude in drugi 1970, 226; Toplak 2005, 7).

Pri bojih za severno mejo se je čutilo pomanjkanje podpore Ljubljane in narodne vlade. Novembra in decembra 1918, ko bi bilo mogoče zaseči Koroško in je general Rudolf Maister razpolagal z zadostno vojaško silo, se je narodna vlada bolj ukvarjala s prenosom vojakov s soške fronte čez slovensko ozemlje in zatiranjem ljudskega nezadovoljstva v rudarskih revirjih. Zaradi pritiska klerikalnega dela vlade je razpustila slovenske narodne straže, namesto da bi jih uporabila za obrambo meja (Toplak 2005, 7).

Strategija čakanja narodne vlade glede Koroške je bila zmotna, saj se je vojaška iniciativa Rudolfa Maistra na Štajerskem izkazala za pravilno. Štajerska z Mariborom, ki jo je Avstrija zahtevala zase, je zaradi Maistrove odločnosti in boja pripadla Kraljevini SHS.

4 Odločitev za plebiscit

4.1 Pariška mirovna konferenca

Po kapitulaciji Avstro-Ogrske 3. novembra 1918 in Nemčije sedem dni kasneje in s tem tudi po uradnem koncu prve svetovne vojne se je bilo treba odločiti, kakšna bo ureditev Evrope in drugih držav, vključenih v vojno. V ta namen je bila sklicana mirovna konferenca v Parizu, ki se je začela 12. januarja 1919 in je potekala na različnih lokacijah v Parizu. Na konferenci so se zbrali voditelji in predstavniki 32 držav, kljub temu pa so pomembnejšo vlogo igrali voditelji držav zmagovalk. Glavne odločitve so sprejemali predsednik ZDA Woodrow Wilson, ministrski predsednik Velike Britanije David Lloyd George, ministrski predsednik Italije Vittorio Emanuele Orlando ter predsednik Francije Georges Clemenceau, ki je hkrati predsedoval celotni konferenci. V Parizu je sodelovala tudi jugoslovanska delegacija, ki so jo sestavljali bivši predsednik jugoslovanskega odbora in zunanji minister Ante Trumbić, bivši srbski predsednik vlade Nikola Pašić, ambasador Kraljevine SHS Miljenko Vesnić in Ivan Žolger, nekdanji avstro-ogrski poslanec in minister (Nećak in Repe 2005, 232).

Države zmagovalke niso imele podobnih ciljev in stališč, medtem ko poražencev niti ni bilo za pogajalsko mizo. Rusija, takratna Sovjetska zveza, je bila izključena iz pogajanj, saj je veljala za novo nevarnost v evropskem političnem prostoru. Glavna cilja mirovne konference sta bila zagotavljanje miru in neponovljivost velike vojne. Za slovensko ozemlje pa sta bili pomembni in relevantni 9. in 10. izmed 14 Wilsonovih točk, s katerimi je tedanji ameriški predsednik skušal doseči pravičen in trajen mir. Deveta točka govori o popravku italijanske meje po jasno določenih narodnostnih črtah, deseta pa o avtonomiji za avstro-ogrške narode (Promin 2011d).

Sredi februarja 1919 je jugoslovanska delegacija postavila mejne zahteve, ki naj bi jih obravnavala pariška mirovna konferenca. Meja na Koroškem naj bi potekala po črti Roskofl pri Pontebbi–Šmohor–pogorje med Dravsko in Ziljsko dolino–Gumern–Osojsko jezero–Osojske Ture–Ulrihova gora–Magdalenska gora–Svinška planina–Dreieckkogel. Angleško ministrstvo je za konferenco izdalo memorandum, po katerem naj bi južna Koroška in južna Štajerska pripadli Jugoslaviji, ZDA so mejo postavile po Karavankah, Italijani pa so hoteli, da bi meja potekala po nekdanji kranjsko-koroški meji (Nećak in Repe 2005, 232).

Ameriški, francoski in britanski delegati so za Celovško kotlino ugotovili, da ima mešano prebivalstvo z znatnim slovenskim deležem, prav tako pa so ocenili, da je kotlina bistven sestavni del avstrijskega geografskega in gospodarskega sistema, od katerega je ni mogoče ločiti, ne da bi se motilo gospodarsko življenje prebivalstva in ogrožal splošni mir. Glavni slovenski delegat Žolger je na plenarni seji 18. februarja prvič branil jugoslovanski predlog, po katerem bi Maribor, Celovec in Beljak pripadli Jugoslaviji, vendar v teritorialni komisiji ni prejel podpore za svoje zahteve. Ko je jugoslovanska delegacija izvedela, da se usoda Koroške utegne odločiti s plebiscitom, je poslala Wilsonu in Lloydu Georgu pismo, v katerem je protestirala zaradi nepravičnosti plebiscita in poudarila, da bi nanj lahko pristali samo, če bi ga izvedli tudi v Trstu, Gorici in Gradiški. Jugoslovanska delegacija je 13. maja sprejela sklep o novi razmejitveni črti Vrbsko jezero–Glina–Krka in če bi se brez plebiscita Kraljevini SHS priznalo ozemlje na jugu, bi se odpovedala ozemlju severno od meje. Po tem načrtu, ki so ga konferenci uradno predali 25. maja, je delegacija Avstriji prepustila Beljak in Celovec (Lipušček 2003, 197–198).

Štirje vodilni eksperti, vodja skupine za Balkan Clive Day, član skupine za Balkan in profesor geografije na univerzi Columbia Douglas W. Johnson, ki se je največ ukvarjal z našimi severnimi in zahodnimi mejami, vodja skupine za Avstro-Ogrsko in Italijo in profesor zgodovine na univerzi Yale Charles Seymour ter član ameriške komisije polkovnik Sherman Miles, so še pred Wilsonovim dokončnim sklepom o plebiscitu članom delegacije v skupnem pismu podali vsak svoje argumente, s katerimi so ponovili svoja stališča: Day, Seymour in Miles so se odločno zavzeli za to, da Koroška ostane celovita pod okriljem Avstrije, Johnson pa je zagovarjal razdelitev pokrajine in priključitev južnega dela k Jugoslaviji. Ko je slovenska delegacija konec maja prispela v Pariz, je bil sklep o plebiscitu že sprejet (Lipušček 2003, 203).

Kljub protestom slovenske delegacije je 4. junija na Wilsonovo pobudo svet štirih sprejel predlog, naj o vprašanju Celovške kotline odloči volja ljudstva oziroma plebiscit. Ravno v tem času pa so jugoslovanske čete zasedle Celovec in Gosposvetsko polje (Nećak in Repe 2005, 232).

Slovenska delegacija v Parizu je privolila v plebiscit na Koroškem in se komaj izognila plebiscitu na Štajerskem. Kljub obljubam, ki jih je Slovincem dala ameriška diplomacija, so

Slovenci izgubili velik del ozemlja, ki bi ga lahko leto poprej zasedli. Ameriški predsednik Wilson je bil nemočen pred evropsko diplomacijo in pred tajnimi dogovori, ki so bili sprejeti med vojno (Italija je skoraj v celoti dobila ozemlje, ki ga je zahtevala v Londonskem paktu). Slovenci so Američane težko prepričali, da bi odločali v njihovo korist, saj je prihajalo do težav v mentaliteti. Komisija, ki je odločala o koroškem plebiscitu, je bila sestavljena iz ekonomistov, ki so dajali gospodarskem razvoju prednost pred nacionalnim, še manj pa so se posvečali vprašanju narodnega preživetja malega naroda (Toplak 2005, 7–8).

Na pariški mirovni konferenci so mnogi slovenski politiki prvič sodelovali na tako pomembni ravni mednarodne politike. Naivnost, pomanjkanje izkušenj in pretirano zaupanje v ameriškega predsednika je terjalo svoj davek. Jugoslovansko delegacijo v Versaillesu je slabila tudi neenotnost glede kasnejše ureditve novonastale države in njenih strateških prioritet. Čeprav so bile odločitve na mirovni konferenci za Slovence katastrofalne, pa je bila Jugoslavija z njimi kar zadovoljna, saj je žela uspehe pri bojih za srbske meje. Pristanek na plebiscit pa ni bila zadnja politična napaka jugoslovanske delegacije, ki so povzročile izgubo slovenske Koroške. Predsednik Wilson je Jugoslovanom dal na izbiro, ali se plebiscit izvede takoj ali pa čez nekaj let. Delegacija ni pristala na odlog, ki bi omogočal, da se Jugoslovani bolje pripravijo nanj, bolje organizirajo propagando in sam boj za slovensko Koroško (Toplak 2005, 8).

Mirovna konferenca je plebiscitno ozemlje razdelila na dva dela, in sicer na cono A, kjer je prevladovalo slovensko prebivalstvo, in na cono B, kjer je bilo prebivalstvo mešano, cona pa je ločila demarkacijska črta. Najprej bi se izvedel plebiscit v coni A, če bi tu uspel, pa še v coni B, sicer pa bi ta brez plebiscita pripadla Avstriji. Jugoslovanska stran si je prizadevala, da bi bila demarkacijska črta čim bolj zaprta, saj bi s tem zavirala avstrijsko propagando, na drugi strani pa so se Avstrijci zavzemali za čim večje odpiranje začasnih meja, da bi utrdili svoj vpliv v coni A (Sieničnik 1987, 338).

Prebivalci obeh con, zlasti cone A, so demarkacijsko črto razumeli kot omejevanje svobode, uradovanje v slovenščini pa je povzročalo težave večini Slovencev s skromnim znanjem maternega jezika iz dvojezičnih šol. Pri nemškem delu prebivalstva je odstranitev nemške uprave izzvala ostre reakcije. Tako stanje je trajalo leto dni, tri mesece pred plebiscitom je upravo začela nadzirati plebiscitna komisija, demarkacijska črta pa se je odprla. To je povzročilo množičen prodor avstrijske propagande, ki je izrabljala nedemokratske razmere v

Kraljevini SHS pa tudi izseljevanje, podkupovanje in raznovrstne pritiske (Nećak in Repe 2005, 258).

Pariška mirovna konferenca je močno vplivala na Slovence, saj jih je kljub novim načelom samoodločbe razkosala med štiri države. Lipušček (2003, 255) ugotavlja, da je bila poveljna konferenca v mnogočem eden najbolj spornih in usodnih diplomatskih dogodkov vseh časov. Kljub temu pa je bila, gledano z današnjega zornega kota, tudi prvi korak, ki je takrat še »nezgodovinskemu« slovenskemu narodu omogočil, da se pojavi kot subjekt v mednarodnih odnosih – s tem so mu bili položeni temelji, na katerih je lahko več kot osemdeset let kasneje ustanovil svojo lastno državo.

4.2 Saintgermainska pogodba

Saintgermainsko mirovno pogodbo ali Saintgermanski mir so 10. septembra 1919 podpisali Avstrija in predstavniki antantnih sil v francoskem Saint-Germain-en-Laye. S podpisom pogodbe je bila prekinjena sovražnost med njenimi podpisnicami. Pogodba je vsebovala 381 členov, v katerih je bil določen obseg Avstrije in njena državna ureditev. Avstriji je bila izrecno prepovedana kakršna koli združitve z Nemčijo ali katero koli drugo državo. Prepovedana je bila splošna vojaška obveznost, civilno in vojno letalstvo ter tankovske enote. Ostale oborožene sile pa so bile omejene na 30.000 enot. Pogodba je izgubila svoj pomen 13. marca 1938, ko se je Avstrija priključila Tretjemu rajhu. V pogodbi so zapisani tudi temeljni pravni predpisi za koroški plebiscit, in sicer v 49. in 50. členu (glej prilogo A). Navedena člena vsebujeta določbe obče narave. Vrhovni svet mirovne konference in celovška medzavezniška plebiscitna komisija pa sta izdala podrobnejše predpise, kako izvesti plebiscit (Tomšič in drugi 2008, 451).

Po odločitvi, sprejeti na pariški mirovni konferenci, so avstrijski zastopniki poskušali plebiscitno ozemlje razširiti globoko v nemški del, kar bi zagotovilo izid všečen Avstriji. Jugoslovani pa so s svojimi minimalnimi zahtevami dosegli delitev plebiscitnega ozemlja na cono A in cono B. Antantne sile so Ziljo z okolico Beljaka dosodile Avstriji. V coni A, kjer je prevladovalo jugoslovansko prebivalstvo, je bila določena jugoslovanska uprava, v coni B pa avstrijska. Uradniki, ki so prispeli v cono A s Kranjske in Štajerske, so se morali privaditi na koroške razmere, spoznati prebivalstvo, prebivalstvo pa je moralo sprejeti uradovanje v slovenskem jeziku. Mnogi koroški Slovenci so materni jezik poznali samo v pogovornem smislu, njihov knjižni jezik pa je bila še vedno nemščina, kar je povzročalo veliko nevednosti (Sienčnik 1987, 333).

7. odstavek 50. člena Saintgermainske mirovne pogodbe pravi, da naj bi plebiscit opravili v coni A v roku treh mesecev, potem ko bi pogodba začela veljati. Ko je pogodba 16. julija 1920 začela veljati je plebiscitna komisija odredila, da bo plebiscit potekal v nedeljo, 10. oktobra 1920. V vsaki plebiscitni coni je dobil volilno pravico vsak, ki je bil star dvajset ali več let na dan 1. januarja 1919, na isti datum je moral imeti stalno prebivališče na plebiscitnem ozemlju in biti rojen v tem predelu ali imeti že pred 1. januarjem 1919 stalno prebivališče (Tomšič in drugi 2008, 456, 459).

4.3 Plebiscitna komisija

Sestavo in namen plebiscitne komisije je določal 2. odstavek 50. člena Saintgermainske pogodbe. Njena naloga je bila pripraviti plebiscit v obeh predelih plebiscitnega ozemlja in zagotoviti nepristransko upravo plebiscita. Sestavljalo naj bi jo šest članov, ki bi jih imenovali ZDA, Velika Britanija, Francija, Italija, Kraljevina SHS in Republika Avstrija. Tomšič opozarja, da je ena izmed zahtev sodobnega meddržavnega plebiscita zagotoviti nepristranskost plebiscitne komisije. Zato bi morale člane plebiscitne komisije imenovati samo take države, ki ne mejijo na državi v sporu, da so čim bolj oddaljene od spornega ozemlja, da ne bi imele neposrednih interesov, kateri izmed držav bi pripadlo sporno ozemlje. Sestavljavci Saintgermainske pogodbe niso ravnali tako, saj so med drugim za člana komisije imenovali Italijo, ki pa ni skrivala svojih želja, da jugoslovanska stran v plebiscitu ne zmaga. Ta pristranskost v škodo Jugoslaviji je bila še bolj občutna, ker ZDA niso sodelovale pri pripravi in uresničitvi koroškega plebiscita (Tomšič in drugi 2008, 452).

Komisija naj bi sprejemala sklepe z večino glasov. Glede cone A bi komisija smela sklepati samo v sestavi petih članov, in sicer brez avstrijskega člana. Kongres ZDA ni ratificiral Saintgermainske mirovne pogodbe, zato ZDA niso več sodelovale s svojimi predstavniki v mirovnih organih, ki so se ukvarjale z bivšo avstrijsko monarhijo. Koroško plebiscitno komisijo so tako sestavljali namesto štirih le trije člani. In sicer za Italijo princ Livio Borghese, za Veliko Britanijo predsednik komisije Sidney Capel Peck ter predstavnik Francije Charles de Chambrun (Tomšič in drugi 2008, 492).

4.4 Slovenci za Avstrijo

Koroški plebiscit je bil v coni A izveden 10. oktobra 1920. Velik del glasovalnega gradiva je bil izdelan na način, da so bile zlorabe zelo mogoče. Vsak glasovalec je dobil dve glasovnici z omotom. Ena je bila bele barve, ki je predstavljala Kraljevino SHS, druga pa zelene, ki je simbolizirala Republiko Avstrijo. Glasovalec je glasoval tako, da je raztrgal tisto glasovnico, ki je predstavljala državo, za katero ni hotel, da bi ji ozemlje pripadlo. Obe glasovnici, strgano in celo, je potem posameznik vtaknil v omot in ga pred občinsko komisijo izročil predsedniku te komisije, ta pa ga je vpričo vseh dal v glasovalno skrinjico (Tomšič in drugi 2008, 476).

Plebiscitna komisija je rezultate objavila 27. oktobra 1920. Izmed 39.291 volilnih upravičencev jih je glasovalo 37.304, kar pomeni, da je bila volilna udeležba izjemno visoka, kar 95,79-odstotna. Za Jugoslavijo je glasovalo 15.279 ali 40,96 odstotkov, za Republiko Avstrijo pa 22.025 ali 59,04 odstotkov volilnih upravičencev. Neveljavnih ali neodanih glasovnic je bilo 2003. Pravna posledica tega izida je bila, da do plebiscita v coni B sploh ni prišlo in s tem je celotno celovško plebiscitno ozemlje dokončno ostalo pod suverenostjo Republike Avstrije. Meja med Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo je od takrat potekala po vrhu Karavank (Tomšič in drugi 2008, 437).

Glede na rezultate uradnega štetja deset let pred izvedbo plebiscita, kjer je 69,18 odstotkov prebivalcev istega območja kot svoj občevalni jezik izbralo slovenščino, je zelo zanimivo, da se jih je samo dobrih štirideset odstotkov odločilo za Kraljevino SHS. Zakaj se je tistih slabih dvajset odstotkov slovensko govorečih ljudi odločilo za Republiko Avstrijo, pa bom poskušala prikazati v naslednjih poglavjih.

5 Propaganda v koroškem plebiscitu

Plebiscit, s katerim se je odločalo, kateri državni tvorbi bo pripadlo ozemlje Koroške, je bil plebiscit, pri katerem so morali glasovalci odločiti o svoji nacionalni pripadnosti. Tega sta se zavedali tako jugoslovanska kot avstrijska stran, zato sta svoji predplebiscitni propagandi usmerili v zbujanje nacionalnosti in pripadnosti. Na Koroškem sta državni tvorbi začeli sistematično širiti nacionalni diskurz in nacionalno vednost ter proizvajati nacionalne subjekte. Plebiscitna propaganda je prinašala množico izjav o nacionalnih razlikah med slovenstvom in avstrijstvom, ki so ustvarjale vednost o teh razlikah in obe nacionalnosti napolnjevale s specifičnimi pomeni (Pušnik 2006, 55).

Intenzivni kampanji za ohranitev Koroške pod svojim okriljem sta obe državi začeli izvajati že leta 1918. Avstrija je pozivala Korošce, naj se pridružijo njeni brambovski vojni Abwehrkampfu, in te pozive redno objavljala v koroških časopisih ter jih izobešala na plakatih po vsej Koroški. Pozivi so najpogosteje mobilizirali Korošce prek podobe dobrega, pogumnega koroškega Nemca, ki je sposoben braniti svojo domovino in svojo družino. Na plakatih je bil uporabljen direktni govor, velelnik in prvoosebna oblika, ki je neposredno nagovarjal bralca.

Vsem svobodo ljubečim Korošcem! ... Pozivam Vas na zadnji boj za našo domovino, za našo svobodo in za našo bodočnost! ... Pohitite! Vsaka minuta je dragocena! Za tistega, ki se od svoje žene ali svojega dela lahko loči le s polovico srca, je bolje, da ostane doma, saj takih moških država sedaj ne potrebuje. Takšni moški naj se najprej opravičijo svoji vesti in kasneje svojim ljudem ter zgodovini te dežele (Hülgerth 1919 v Pušnik 2006, 58–59).

Obe državi ste se predstavljali kot miroljubni. Avstrijska stran kot žrtev, ki jo je napadla agresivna Jugoslavija, ta pa se je predstavljala kot tista, ki se brani pred pohlepno, brutalno Avstrijo, ki ji skuša vzeti njeno zemljo in prebivalstvo. Po končanih bojih leta 1919 se je bitka nadaljevala, vendar je postala bolj prikrita. Ustvarili so se slabšalni izrazi, kot so Kärntnarji, Švabi, Švabonje, Deutscherji in nemčurji na jugoslovanski in krvoločni Kranjci, jugosi, čuši

ter žovnjirji na avstrijski strani. Te podobe so se globoko zasidrale v koroško družbo in so strukturirale nacionalno realnost še desetletja po plebiscitu (Pušnik 2006, 60).

5.1 Jugoslovanska propaganda

Posebno vlogo v okviru slovenskega gibanja na območju južne Koroške v letih 1919 in 1920 je imel Narodni svet za Koroško in njegov krajevni odsek. Ustanovljen je bil po ponovni zasedbi tega območja v majsko-junijski ofenzivi leta 1919. Na pobudo Rudolfa Maistra se je 26. junija 1919 zbralo šestnajst uglednih Slovencev z območja Velikovca in okolice ter obnovilo narodni svet. Do konca leta je svet imel že 47 krajevnih odsekov, ki so igrali vlogo nadstrankarskih organov in si na kulturnem in gospodarskem področju prizadevali za dvig slovenstva in uresničenje programa Zedinjene Slovenije. Vseslovenska ljudska stranka je za svoja pooblaščenca v narodni svet imenovala Janka Brejca in Franca Grafenauerja, jugoslovanska demokratska stranka pa Karla Mahkoto in Albina Primica. Ljubljana je šele v tem času namenila Slovincem na Koroškem prve večje denarne podpore, medtem ko so Nemci v tem času že porabili velike vsote namenjene protislovenski dejavnosti. Narodni svet za Koroško je predsedstvo deželne vlade za Slovenijo opozarjal, da bodo pri plebiscitnih odločitvah za Slovence nastopali tudi negativni dejavniki. Navajali so nemško agitacijo, vcepljene predsodke proti Srbom, naraščajočo draginjo, neredno aprovizacijo, izločitev Celovca iz območja jugoslovanske uprave, pomanjkanje prometnih sredstev, zastoj v prodaji domačih izdelkov, pomanjkanje industrijskih izdelkov, neizpolnjene obljube glede povračila vojne škode, posamezne nekorektne postopke oblasti in podobno. Zato je za ugoden izid plebiscita narodni svet predlagal nadaljnje izhajanje slovenskega periodičnega in propagandnega tiska, prehod v propagandno ofenzivo, prenos delovanja v plebiscitno cono B, oživitev slovenskega kulturnega življenja, razširitev in poglobitev organizacije, nastopanje proti draginji in verižništvu in skrb za pravično delitev dobrin. Vloga koroškega narodnega sveta in njegovih krajevnih odsekov je bila zaradi pomanjkanja sredstev in podpore šibkejša od nemške propagande. Njegova dejavnost je bila omejena, zaradi omejene možnosti delovanja v takratni nedognani upravi plebiscitne cone A in v osrednjih slovenskih oblasteh, predvsem v Ljubljani, ki niso dajale dovolj podpore. Pomanjkanje podpore osrednje Slovenije je bil tudi vzrok, zakaj že leta 1919 niso poskusili prenesti propagandne dejavnosti sveta v plebiscitno cono B, ki je bila v nemški upravi. K temu je veliko pripomogel strah, da bo antantna vojaška misija v Celovcu zaradi takšne dejavnosti dobila povod za neposredno

vmešavanje v delo jugoslovanske upravne cone A. Do prvih poskusov ustanovitve posebnega telesa narodnega sveta, ki je bil namenjen plebiscitni propagandi v coni B, je prišlo šele neposredno pred plebiscitom, 27. septembra 1920, ko je učitelj Vinko Möderndorfer ustanovil poseben propagandni odsek, namenjen delu v coni B, kar pa se je zgodilo prepozno (Zorn 1970, 44–45).

5.1.1 Analiza jugoslovanske propagande

En izmed temeljnih izpostavljenih problemov jugoslovanske propagande je bil odnos med staro Avstrijo in novo Jugoslavijo. Ta podoba se je najpogosteje ustvarjala prek igre z barvami, saj so bili volilni lističi, ki so volili za Jugoslavijo, beli, za Avstrijo pa zeleni. Belina je predstavljala jugoslovanstvo in slovenstvo in je prinašala pomene svežine, mladosti, nedolžnosti in miline. Belo-zelene podobe so preplavile Koroško in so veljale kot nasprotja med Slovenci in Avstrijci (Pušnik 2006, 61).

Slika 5.1: Letak jugoslovanske propagande 1

Vir: Promin (2011č).

Slovenci so prikazani kot nekaj nebeškega, kot angeli, Avstrijci pa kot hudiči.

Slika 5.2: Letak jugoslovanske propagande 2

Vir: Promin (2011č).

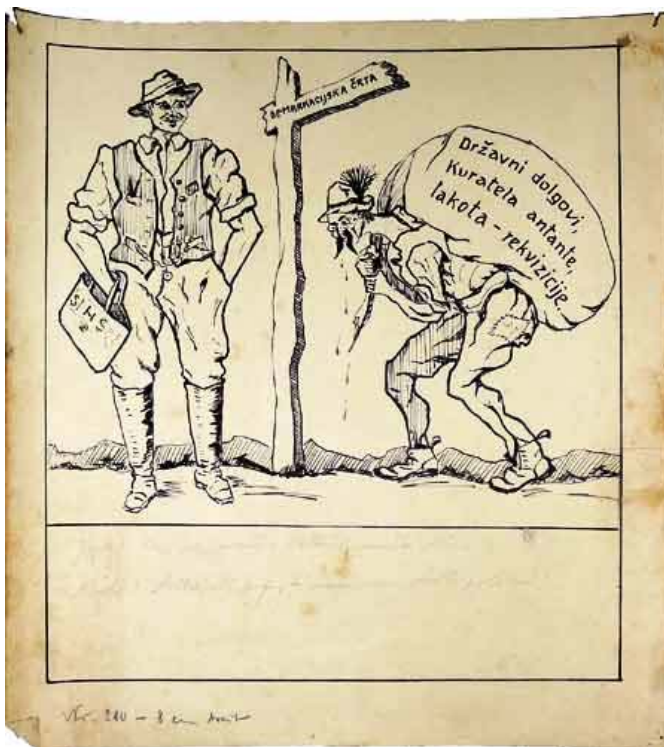
Na propagandnem plakatu vidimo primer, kako je jugoslovanska stran Avstrijo prikazovala kot staro, zgubano starko, Jugoslavijo pa kot mlado, privlačno lepoticco.

Druga stvar, ki jo je oblikovala jugoslovanska propaganda, je bilo poudarjanje dolgega trpljenja Slovencev v Avstriji in je bilo povezano s podobami avstrijske surovosti, kot je kradljiva sraka. To trpljenje pa se lahko konča s plebiscitom, kjer bo slovenski narod na Koroškem ponovno osvobojen. Jugoslovanska propaganda se je velikokrat naslanjala na ustno tradicijo in si izposojala elemente iz ljudskih pesmi, pravljic, legend, mitov in običajev, ki so bili že znani vsem Korošcem in jih prepojila z nacionalnimi pomeni. V časopisu *Korošec*, osrednjem plebiscitnem listu, ki je na Koroškem izhajal od 1919 do 1920, je bila objavljena priredba stare slovenske ljudske pesmi *Je pa davi slanica pala* in bila prirejena v “Je pa davi slanica pala na Velkovic in na Grebinj, vse nemčurje pomorila je od Pustrice do Tinj” (Pušnik 2006, 63).

Osrednja značilnost jugoslovanske propagande je bila vezana na ekonomsko situacijo v obeh državah. Poudarjali so zadolženost Avstrije in odplačevanje njenih vojnih posojil, ki bodo padla na bremena vseh prebivalcev. Jugoslovansko stran pa so prikazovali kot prostor, kjer je vsega v izobilju, saj je nova država bogata. Plebiscitni materiali so predstavljali Avstrijo kot

nekmetijsko deželo, kjer bodo njeni ljudje stradali, Jugoslavija pa je kmetijska dežela, kjer je hrane veliko. Kot vidimo na Sliki 5.3, je jugoslovanski kmet zdrav, sit in krepak, avstrijski kmet pa nosi težko breme državnih dolgov, skrbništvo antante in pa seveda lakoto. Jugoslovanska propaganda je uporabljala tudi tehnike zastraševanja, da bo Avstrija svojim kmetom vzela posest, da bi okrepila strah Korošcev pred nemškim pohlepom in si na tak način zagotovila glasove (Pušnik 2006, 63).

Slika 5.3: Letak jugoslovanske propagande 3

Vir: Promin (2011č).

Propaganda je uporabila tudi vero, da bi prepričala koroške Slovence, kako naj se odločijo na dan plebiscita. Jugoslovanska propaganda je poudarjala krščanske vrednote novonastale državne tvorbe in jih povezovala s slovenstvom, Avstrijo pa je prikazovala kot pogansko, brezverno in nemoralno deželo. Ta del kampanje se je posebej osredotočil na žensko in jo neposredno nagovarjal. Poudarjene so bile vrednote poroke, družine in vere, reprezentirane pa so bile kot naravno povezane s slovenstvom. Tako se je konstruirala razlika med vernimi koroškimi Slovenci in brezbožnimi, poganskimi koroškimi Nemci. Z različnimi letaki so opozarjali žene, da lahko v Avstriji župan in občinski tajniki končajo zakon in da jih lahko v Avstriji moške zavržejo in jih pustijo same. Take predstave pa so le še večale patriarhalne diskurze, ki so temeljili na podobi ženske odvisnosti od moža in od moških nasploh. Takšne

podobe koroških žena, mater in deklet je razširjal časopis *Koroška zora*, ki je izhajal v letu 1920. Časopis je hkrati reproduciral tradicionalne vloge žensk v družbi, kot so skrb za otroke, može, družino, vero, dom in nacijo, ter poskušal politično aktivirati in organizirati ženske na Koroškem. Koroške žene so se že pred plebiscitom politično organizirale z namenom bujenja in razširjanja ideje slovenstva oziroma jugoslovanstva med Korošicami. Ustanovile so celo svoje žensko društvo in organizirale protestna zborovanja po vsej Koroški (Pušnik 2006, 64).

Temeljna predpostavka jugoslovanske agitacije je bila, da Slovenec voli za Jugoslavijo. Ta je postala problematična tam, kjer je nagovarjala glasovalce slovenske narodnosti, ki pa niso bili zelo narodno zavedni in kjer je obstajala možnost, da bodo volili za Avstrijo. Jugoslovani so bili prepričani, da teh nekaj ljudi ne bo močno vplivalo na izid plebiscita, zato jim niso namenili posebne pozornosti. To pa je bilo zelo zmotno mišljenje. Svoje namere in večji del pozornosti je politična dejavnost namenila kmečkemu prebivalstvu, ki je na Koroškem prevladovalo. Po popisu prebivalstva leta 1910 je bilo na današnjem ozemlju Republike Slovenije 66,6 odstotkov kmečkega prebivalstva (leta 1857 več kot 83 odstotkov), poljedelstvo in živinoreja sta dajala kar 60 odstotkov narodnega dohodka (Nečak in Repe 2005, 13). Pomembnejše propagandno sredstvo, ki ga je uporabila jugoslovanska stran, so bila veleposestva, ki so bila dana pod sekvester, pod uradno določeno začasno upravljanje premoženja. Jugoslovani so Slovincem obljubili, da jih bodo razdelili med sedanje najemnike. Ko je plebiscitna komisija dva meseca pred plebiscitom na predlog Avstrije zahtevala ukinitvev sekvestrov, je jugoslovanski propagandi odvzela zelo močno sredstvo (Sieničnik 1987, 378–384).

V predplebiscitni propagandi Kraljevine SHS lahko opazimo določene reprezentacije, ki so se pojavljale v vseh propagandnih sredstvih. Slovenstvo oziroma jugoslovanstvo se je predstavljalo kot nekaj novega, svežega, a zatrtega in tlačenega, kot nekaj z obilico hrane in sočutja, kot nekaj zvestega in moralnega. Avstrijstvo oziroma nemštvo pa je propaganda prikazovala kot nekaj starega in dotrajanega, a zatiralnega, kot polnega lakote in brezobzirnosti, kot nekaj brezbožnega in nemoralnega. Korošce je predvsem nagovarjala, naj ob plebiscitu glasujejo za svoj narod, za novo državo, zaradi svoje naravne pripadnosti slovenstvu (Pušnik 2006, 65).

5.2 Avstrijska propaganda

Prve priprave na plebiscit so avstrijske koroške oblasti izvedle že aprila 1919. Avgusta istega leta je propagando prevzelo deželno agitacijsko vodstvo, v katerem so bili zastopniki vseh strank in pristojne deželne osebnosti. Na ustavnem zboru deželnega agitacijskega vodstva Landesagitationsleitung, ki je potekal 22. avgusta v Spittal ob Dravi, je bil za predsednika izvoljen deželni svetnik Max Burger, za tajnika pa nadporočnik Hans Steinacher. Sedež deželnega agitacijskega vodstva pa je bil v Št. Vidu na Glini. Množična propaganda se je začela takoj. Mislili so uporabljati le ustno propagando, saj so menili, da je demarkacijska črta preveč zastražena, da bi čeznjo spravili tiskani propagandni material. Vendar so že kmalu našli različne načine, da so v cono A pošiljali različne oblike tiskane propagande. Sprva so imeli glavno vlogo učenci in učenke, ki so obiskovali šole v Celovcu. Tja so prihajali »suhi«, nazaj na slovensko stran pa so odhajali s polnimi žepi propagandnega materiala. Konec septembra sta bili tiskani že dve brošuri. Prva z naslovom *Kärntens Schicksalstunde, Koroška usodna ura*, imenovana tudi *Zelena knjižica*, je bila natisnjena v 10.000 izvodih in je pošla že v enem tednu, tako da so jo ponatisnili še v 10.000 izvodih. Finančnih sredstev ni manjkalo, saj je pri plebiscitni propagandi sodeloval celoten nemški prostor, od koder so prihajala obilna denarna sredstva (Sieničnik 1987, 335).

Prvi val organizirane propagandne dejavnosti, ki so jo vodili iz nemškega dela dežele, so jugoslovanske oblasti opazile kmalu po ustanovitvi propagandnega vodstva in kmalu po jugoslovanski izpraznitvi Celovca ter po umiku na demarkacijsko črto, določeno v Parizu med obema conama A in B. Poročila, ki sta jih v Ljubljano pošiljali obe koroški okrajni glavarstvi, velikovško in boroveljsko, kažejo, da so oblasti dokaj uspešno sledile avstrijski propagandi in jo tudi krotile. Z nemško propagando so se ukvarjale tri izpostave propagandnega oddelka koroškega deželnega zbora, ena od teh pod vodstvom policijskega svetnika Spitzerja v Celovcu, druga v Mostiču pod vodstvom nemškega nacionalista slovenskega rodu Josefa Glantschniga in tretja v Labotski dolini, ki jo je vodil nadporočnik Maierhofer. Koroška nemška propagandna organizacija je dokončno obliko dobila po 9. marcu 1920, ko so v zgornjekoroškem Št. Vidu vse v začasnem deželnem zboru zastopane stranke sklenile ustanoviti posebno domovinsko službo Heimatdienst, ki bi vodila in združevala predplebiscitno protislovensko in protijugoslovansko delovanje nemških nacionalnih krogov na območju obeh plebiscitnih con. Sklenili so, da bo organizacijo vodil poseben sosvet, sestavljen iz zastopnikov meščanskih strank in socialdemokratske stranke, na čelu celotne

organizacije pa je stal Hans Steinacher. Na območju južne Koroške je osrednja protislovenska organizacija Kärntner Heimatdienst (KHD) v slovenski manjšinski problematiki pred plebiscitom igrala veliko vlogo (Zorn 1968, 165).

V pridobivanju koroških Slovencev je KHD med drugimi uporabljala tudi metodo tihega prišepetavanja. Vso krivdo za zapostavljanje Slovencev je Celovec valil na Dunaj, ta je bil kriv, da niso imeli šol, da je prišlo do svetovne vojne, ki je prinesla toliko žrtev. Dodajali so še, da koroški Slovenci niso imeli pravic zaradi velikega dunajskega parlamenta, kjer se glas maloštevilnih ni slišal. V bodočem koroškem zboru bo vse drugače, ko bo Koroška samostojna republika, tam bodo Slovenci zastopani z eno tretjino poslancev in bodo enakopravno soupravljali koroško deželo, so obljubljali. Takšne vrste propaganda je delovala predvsem pri nepoučenih koroških Slovencih, ki se v preteklosti niso zanimali za svoj narodni obstoj, verjeli so KHD in volili proti svojemu narodu (Sieničnik 1987, 392).

5.2.1 Analiza avstrijske propagande

Avstrijska propaganda ni toliko temeljila na nacionalnosti kot jugoslovanska propaganda, ampak je mobilizirala drugačne mehanizme. Poudarjala je nedeljivost Koroške v teritorialnem, gospodarskem in političnem smislu. Koroška mora ostati v enem kosu, kot je bila tudi v preteklosti. Propaganda je slovenstvo predstavljala kot umetno tvorbo in Slovence, ki so živeli v Kraljevini SHS, kot parazite, ki nimajo ničesar skupnega s Korošci. Pogosta je bila raba termina Kranjci in s tem je ustvarjala razlike med njimi. Letaki, ki so predstavljali ta umeten odnos med Korošci in Kranjci, so bili natiskani v nemškem in slovenskem jeziku, in so bili eden izmed najbolj pogosto distribuiranih plebiscitnih propagandnih materialov.

Slika 5.4: Plebiscitna nalepka

Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica (2011).

V nasprotju z jugoslovansko propagando, ki je poudarjala slabo ekonomsko stanje Avstrije, so podobe avstrijske propagande ponavljale, da mora Koroška ostati v enem kosu znotraj Avstrije, saj bi cona A ekonomsko propadla brez centrov Koroške, kot sta Celovec in Beljak. Koroška kot del Avstrije je bila predstavljena kot boljše situirana, kot če bi bila del Jugoslavije. Novo državo so avstrijski agitatorji prikazovali kot poljedelsko državo, kjer bodo koroški industrijski delavci zanemarjeni. Plebiscitna kampanja se je tako obrnila neposredno na koroške delavce, trgovce in obrtnike in jih svarila pred ekonomskimi posledicami odločitve ob plebiscitu. Slika 5.5 prikazuje zaskrbljenega koroškega delavca, ki ne poskrbi za svojo družino zaradi nove Države SHS, ki mu ne priskrbi dela. Delavec je tako potisnjen v bedo ali pa jih bo sedaj morala podpirati žena (Pušnik 2006, 68).

Slika 5.5: Letak avstrijske propagande 1

Vir: Promin (2011č).

Najbolj učinkovito propagandno sredstvo za avstrijsko stran je bila vojna, ki je še vedno grozila Jugoslaviji s strani Italije. Koroški Slovenci so ravnokar končali strahotno vojno in če postanejo del Kraljevine SHS, se bodo boji ponovili. Poudarjali so Srbijo in njeno povezanost z vojno v zadnjih desetletjih, najprej z balkanskimi in po mnenju avstrijske propagande so bili Srbi krivi tudi za prvo svetovno vojno (Sieničnik 1987, 384).

V primerjavi z Avstrijo kot svobodno deželo, kjer moškim ni treba služiti vojske, je bila v Jugoslaviji uvedena splošna vojaška obveznost. Avstrijska predplebiscitna propaganda je to rada poudarjala in svarila Korošce, da bodo obvezno vojsko morali služiti daleč od svojega doma. V času predplebiscitnega boja pa spomin na krvoločno vojno še ni zbledel, zato so podobe vojaštva mobilizirale množice ljudi in delovale odbijajoče. Občutja in spomine na prvo svetovno vojno je avstrijska propaganda predelala za nacionalne namene. Vojaštvo in krvoločnost sta postala označevalca jugoslovanstva oziroma slovenstva, avstrijstvo ali nemštvo pa je bilo prikazano kot miroljubno (Pušnik 2006, 69).

Veliko koroških žena in mater se je lahko poistovetilo z žensko na plakatu. Podoba je koroškim materam sporočala, da bodo morali njihovi sinovi služiti vojsko v daljnih krajih po Jugoslaviji. In če ta voli za Jugoslavijo, bo sama obsodila svojega otroka na takšno usodo.

Slika 5.6: Letak avstrijske propagande 2

Vir: Promin (2011č).

Že med svetovno vojno je bila v vsem nemškem časopisju prisotna zelo močna protisrbska propaganda, nemški časniki pa so bili razširjeni tudi med koroškimi Slovenci. Srbe so opisovali kot krute, krvoločne divjake in podivjane kreature in s tem tudi nakazovali, kakšna bo nova država. Podobe Balkana so v tem času vstopile v nacionalno realnost Koroške, kjer so se tudi trdno zasidrale. Balkanstvo je v negativnem smislu označevalo vse, kar je bilo južno od Koroške v teritorialnem in v simbolnem smislu (Pušnik 2006, 70).

Osrednja naloga nemško-avstrijske politične akcije je bila, da pridobijo vsaj del slovenskih glasovalnih upravičencev, da ne bi glasovali skladno s svojo narodnostjo. Te naloge se je avstrijska propaganda lotila v dveh smereh: z gesli, namenjenimi tistemu delu slovenskih ljudi, katerih narodna zavest je bila slabo razvita, ali pa so bili v kulturnem in političnem pogledu že delno germanizirani; in z gesli, namenjenimi slovenskim volivcem, ki jim je pripadnost slovenski narodnosti nekaj pomenila in so omahovali med čutom dolžnosti, da glasujejo skladno s svojo narodnostjo, in med nagnjenjem, da bi glasovali za Avstrijo zaradi njenih prednosti. Prvi ciljni skupini so bila namenjena gesla, ki so poudarjala ideološko tradicionalno vladajočo nemško nadstavbo. Gesla so se opirala na povzdigovanje nemštva in podcenjevanje ter ne vrednost slovenstva za samostojno politično življenje. Izrabljala so vzvode medsebojne povezanosti, povezanosti in odvisnosti slovenskega in nemškega prebivalstva. V tej smeri je bila zaloga argumentov bogata. Gesla, namenjena drugi ciljni skupini, pa so bila nekaj novega za avstrijsko propagando. Agitacija se je ponovno opirala na dosežke koroške šole in politike v preteklosti. Obljubljala jim je, da bodo pravice slovenskega posameznika v Avstriji zavarovane in spoštovane, da bo njegov narodnostni obstoj trajno zagotovljen in da glasovanje za Avstrijo nikakor ni v nasprotju z njegovim prepričanjem in narodnostnimi interesi, saj plebiscit nima značaja narodnostne opredelitve, ampak le izbire med dvema državama. Analiza rezultatov plebiscitnega glasovanja je pokazala, da je bila od obeh skupin slovenskih volivcev, ki se je nanje usmerila nemško avstrijska propaganda, druga pomembnejša (Pleterski in drugi 1970, 232–233).

Koroški socialni demokrati so sprejemali vso nemško meščansko argumentacijo v plebiscitni propagandi. Tez nemškega nacionalizma o slovenskem vprašanju niso nikoli kritično pregledali, kaj šele zavračali. Občasno so izrazili pomislek ob kakem očitnem izbruhu nemškega nacionalizma, vendar le taktično, da to ne bi škodilo uspehu nemško-avstrijske propagande. Takšni propagandi so dodajali ljudsko demokratično in delavsko razredne obarvane argumente. Zatrjevali so, da se bo delavstvo pri plebiscitu odločilo za Republiko

Avstrijo. Prizadevali so si na vse načine, da bi slovensko delavstvo glasovanje za nemško Avstrijo razumelo kot svojo razredno dolžnost.

Koroška socialdemokratska stranka je obljubljala in zagotavljala, da bo s svojo politično avtoriteto porok, da bodo zagotovila Slovincem izpolnjena, kar pa je močno vplivalo na marsikaterega koroškega Slovence, da je glasoval za Avstrijo. Vodja koroških socialdemokratov Florian Gröger je mesec pred plebiscitom Slovincem zagotovil, da zanje nikakor ni narodnostna nesreča, če ostanejo v Avstriji, saj jim manjšinsko varstvo jamčita mirovna pogodba in politična moč socialne demokracije v Avstriji (Pleterski in drugi 1970, 237).

Bistvena izhodišča, ki jih je poudarjala avstrijska propaganda, so bila: koroški deželni patriotizem, opozarjanje na »služenje« pravoslavnemu kralju, opozarjanje, da bi bili v Jugoslaviji odrezani od ekonomskega središča ter da bi bili v SHS nekonkurenčni in da je Avstrija vseeno svobodna republika, kjer so delavci organizirani. Hkrati so Avstrijci zagotavljali, da bodo Slovenci z glasovanjem za Avstrijo vsestransko spoštovan in enakopraven narod.

Propaganda za Avstrijo je bila v primerjavi z jugoslovansko bolj neposredna in agresivna. Nemško avstrijstvo je bilo predstavljeno brez nacionalne primerjave, besedi »Avstrija« in »nemško« se nista pogosto ponavljali v propagandnem materialu. In ta odsotnost nacionalnih konotacij je prepričala mnogo koroških Slovencev, da so volili za Avstrijo, saj plebiscitno odločanje ni bilo predstavljeno kot nacionalno vprašanje (Pušnik 2006, 67).

6 Sklep

V diplomskem delu sem v teoretičnem uvodu najprej analizirala pojma propaganda in plebiscit. V nadaljevanju sem opisala zgodovinske okoliščine koroških Slovencev pred prvo svetovno vojno, v habsburški monarhiji in med vojno samo. Izpostavila sem pomembnejše bitke za severno mejo, ki so potekale po koncu velike vojne. Osrednji del diplomskega dela sem razdelila na dva dela. Prvi opisuje, kako je prišlo do odločitve, da se na Koroškem izvede plebiscit, kateri dokumenti ta plebiscit definirajo in kakšno vlogo je imela plebiscitna komisija. Drugi del analizira propagando, ki je potekala na Koroškem pred plebiscitom. Najprej sem analizirala, kako se je propagande lotila jugoslovanska stran, kako je bila organizirana, potem pa še avstrijsko stran propagande. S pomočjo plebiscitnega materiala, kot so letaki, plakati, pesmi in ustno izročilo, sem ugotavljala, kakšno vlogo je imela propaganda na avstrijski in na jugoslovanski strani pri rezultatu plebiscita 1920.

Kot sem že omenila v uvodu, se je leta 1910 skoraj 70 odstotkov prebivalcev kasnejše cone A opredelilo za slovensko govoreče, kar pomeni, da je bila Koroška pretežno poseljena s slovenskim prebivalstvom. Komaj desetletje kasneje pa se je za novo Državo SHS odločilo le 41 odstotkov prebivalcev cone A. Kljub preseljevanju Slovencev v domovino in žrtvam prve svetovne vojne, je bila Koroška na takratni coni A še vedno večinoma poseljena s slovensko govorečim prebivalstvom. In moje raziskovalno vprašanje se je glasilo: *Zakaj je del slovenskih Korošcev, ki so se leta 1910 šteli med Slovence, glasoval za Avstrijo in ne za novo Državo SHS, kjer bi živel z ostalimi Slovenci? Kaj je vplivalo na njihovo odločitev?*

Mislim, da je na te Slovence vplivala močno organizirana in agresivna avstrijska propaganda ter hkrati slaba in neizrazita jugoslovanska propaganda.

Jugoslovanska propaganda je bila preveč usmerjena na narodno zavest. Naivno je verjela, da bodo Slovenci na podlagi nacionalnosti glasovali, naj Koroška postane del Države SHS. Najbolj je nagovarjala prevladujoče kmečko prebivalstvo in zanemarila meščansko-delavski del, ki je živel v večjih mestih. Poleg povezave jezika in nove države je imela zelo malo ponuditi slovenskemu glasovalcu. Med tem pa je boljše organizirana avstrijska propaganda volivce »napadla« z vseh strani. Avstrijci so poudarjali tradicionalno navezanost koroških Slovencev in pokrajine na Avstrijo, nevarnost vojne, ki je grozila Kraljevini SHS s strani

Italije, in služenje vojske pravoslavnemu kralju v oddaljenih, nepoznanih krajih. Močan učinek avstrijske propagande je imela protisrbska propaganda, ki je bila prisotna že med samo vojno. Pri koroškem plebiscitu glasovalci niso imeli izbire med Republiko Avstrijo in Republiko Slovenijo, ampak med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS (Tomšič in drugi 2008, 486). Kraljevina pa ni bila tako privlačna za koroške Slovence, kot bi bila suverena slovenska republika. Avstrijci so slovenskemu kmetu ponujali povezanost s Celovcem, večjim mestom, kjer je lahko prodajal svoje pridelke, delavcu pa delovna mesta v industriji, saj v Jugoslaviji ta ni bila tako razvita kot v nemški Avstriji. Hkrati so obljubljali, da bo slovenski narod pod avstrijsko oblastjo ostal zaščiten, enoten in nedotaknjen.

Politična propaganda tako v zgodovini kot še danes igra pomembno vlogo pri političnih odločitvah. Vplivala je tudi na številne koroške Slovence leta 1920, ko so se morali odločiti, kateri državi bi radi pripadali. Propaganda, zlasti avstrijska, je glasovalce plebiscita »napadla« z vsemi sredstvi na vseh področjih življenja, medtem ko se je jugoslovanska zanašala na to, da se bodo koroški Slovenci odločali na podlagi narodnosti. Žal se v novonastali kraljevini niso dovolj posvetili boju za severno mejo, niti med spopadi niti v predplebiscitnem obdobju. Večja angažiranost in finančna podpora Beograda ter predvsem Ljubljane bi zagotovo izboljšali organiziranost jugoslovanske propagande, ki bi lahko vplivala na ugodnejši izid plebiscita.

7 Literatura

1. Grad, Franc, Drago Zajc in Igor Kaučič. 1990. *Referendum in sprejemanje nove slovenske ustave*. Ljubljana: Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti.
2. Harvardi. 2012. *Boj za severno mejo 1918–1920*. Dostopno prek: http://www.harvardi.com/boj_za_severno_mejo.php (1. december 2011).
3. Lipušček, Uroš. 2003. *Ave Wilson: ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Založba Sophia.
4. Narodna in univerzitetna knjižnica. 2011. *Marš vn s Krajnci! plebiscitna nalepka*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-B0GMCCTB/?query=%27keywords%3dkoro%C5%A1ki+plebiscit%27&pageSize=25&page=3> (10. februar 2012).
5. Nečak, Dušan in Božo Repe. 2005. *Prelom: 1914–1918: svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia.
6. Pavčnik, Marijan, ur. 2008. *Izročilo pravne znanosti*. Ljubljana: GV založba.
7. Pečjak, Vid. 1994. *Psihologija množice*. Ljubljana: samozaložba.
8. --- 1995. *Politična psihologija*. Ljubljana: samozaložba.
9. Pleterski, Janko, Lojze Ude in Tone Zorn, ur. 1970. *Koroški plebiscit: razprave in članki*. Ljubljana: Slovenska matica.
10. Potočnik, Dragan. 2008. *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Ljubljana: Založba Koščak.
11. Promin, d.o.o. 2011a. *Senžermenska mirovna pogodba*. Dostopno prek: http://www.promin.si/zgodovina/slovencev/senzermen_pog_en.htm (13. junij 2011).
12. --- 2011b. *Slovenska politika*. Dostopno prek: <http://www.promin.si/zgodovina/slovencev/slovenska-politika.htm> (1. december 2011).
13. --- 2011c. *Vojaški boji na koroškem 1918 in 1919*. Dostopno prek: http://www.promin.si/zgodovina/slovencev/koroski_boji.htm (1. december 2011).
14. --- 2011č. *Plebiscitna propaganda*. Dostopno prek: <http://www.promin.si/zgodovina/slovencev/plebiscitna-propaganda.htm> (24. februar 2012).
15. --- 2011d. *Sramotni Koroški plebiscit 10.10.1920*. Dostopno prek: http://www.promin.si/zgodovina/slovencev/koroski_plebiscit.htm (12. januar 2012).
16. Prunk, Janko. 2002. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

17. Pušnik, Maruša. 2006. *Državne rabe kulturnih pomenov za politične namene: produkcija nacionalnih ljudi in plebiscitna propaganda na Koroškem 1920*. Dostopno prek: http://www.javnost-thepublic.org/media/datoteke/04-Pusnik-Suplement_2006.pdf (1. december 2011).
18. Qualter, Terence H. 1962. *Propaganda and psychological warfare*. New York: Random House.
19. Sienčnik, Luka. 1987. *Koroški plebiscit 1920*. Maribor: Založba Obzorja.
20. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Dostopno prek: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=plebiscit&hs=1 (13. julij 2011).
21. Splichal, Slavko. 1984. *Mlini na eter: propaganda, reklama in selekcija sporočil v množičnem komuniciranju*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
22. Suhadolc, Jasna. 2007. *Nove priložnosti e-komuniciranja*. Ljubljana: GV založba.
23. Svarog 2012. *Svet med svetovnima vojnama: Pariška mirovna konferenca*. Dostopno prek: http://www.svarog.si/zgodovina/4/index.php?page_id=7849 (1. december 2011).
24. Toplak, Cirila. 2005. *General Rudolf Maister in vprašanje slovenske severne meje 1818–1919* (neobjavljeno besedilo). Ljubljana: Urad Predsednika RS.
25. Ude, Lojze. 1977. *Boj za severno slovensko mejo: 1918–1919*. Maribor: Založba Obzorja.
26. Vreg, France. 2000. *Politično komuniciranje in prepričevanje: komunikacijska strategija, diskurzi, prepričevalni modeli, propaganda, politični marketing, volilna kampanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
27. --- 2004. *Politični marketing in demokracija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
28. Zorn, Tone. 1968. Nekaj nadrobnosti o delovanju Kärntner Heimatdiensta pred plebiscitom leta 1920 na Koroškem. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 16 (3): 165–167.
29. --- 1970. Iz dejavnosti Narodnega sveta za Koroško pred plebiscitom v letih 1919–1920. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 18 (1): 44–45.
30. Zupanič, Katja. 2003. *Plebiscit – 10. oktober 1920*. Dostopno prek: http://www.arhiv-ptuj.si/Objave/Ostale_publicacije/plebiscit (23. februar 2012).
31. Žakelj, Viktor. 2010. *Plebiscit 1990: med politikanstvom, strahom in pogumom*. Tržič: Učila International.

Priloga A: 49. in 50. člen Saintgermainske pogodbe

Article 49

The inhabitants of the Klagenfurt area will be called upon, to the extent stated below, to indicate by a vote the State to which they wish the territory to belong.

The boundaries of the Klagenfurt area are as follows:

From point 871, about 10 kilometres to the east-north-east of Villach, southwards to a point on the Drave about 2 kilometres above St Martin,
a line running approximately from north to south to be fixed on the ground;
thence in a north-westerly direction as far as a point about 1 kilometre south-east of the railway bridge on the eastern branch of the bend formed by the Drave about 6 kilometres to the east of Villach,
the course of the Drave;
thence in a south-westerly direction to point 1817 (Malestiger),
a line to be fixed on the ground passing through point 666 (Polana) and cutting the railway between Mallestig and Faak;
thence in an east-south-easterly direction, then north-east to point 1929 (Guchowa),
the watershed between the basins of the Drave to the north and the Save to the south;
thence north-east to point 1054 (Strojna),
a line to be fixed on the ground following in a general manner the western boundary of the basin of the Miess, passing through points 1558, 2124 and 1185;
thence north-east to point 1522 (Hühner Kogel),
a line to be fixed on the ground, crossing the Drave to the south of Lavamünd;
thence westwards to point 842, 1 kilometre west of Kasparstein,
a line to be fixed on the ground passing to the north of Lavamünd;
thence as far as point 1899 (Speikkogl),
the north-eastern administrative boundary of the district of Völkermarkt;
thence in a south-westerly direction and as far as the River Gurk,
the north-western administrative boundary of the district of Völkermarkt;
thence in a south-westerly direction as far as a point on the administrative boundary to the west of point 1075 (Steinbruch Kogel),
a line to be fixed on the ground, passing through point 1076;
thence in a westerly direction and as far as a point to be fixed near point 725, about 10 kilometres north-west of Klagenfurt,
the administrative boundary between the districts of St Veit and Klagenfurt;
thence as far as point 871, which was the starting point of this description,
a line to be fixed on the ground, passing through points 815 (Freudenberg), 1045 (Gallinberg) and 1069 (Taubenbühel).

Article 50

With a view to the organisation of a plebiscite, the Klagenfurt area will be divided into two zones, the first to the south and the second to the north of a transversal line, of which the following is a description:

From the point where the western boundary of the area leaves the Drave in a northerly direction as far as the point about 1 kilometre to the east of Rosegg (Saint-Michael),

the course of the Drave downstream;
thence in a north-easterly direction and as far as the western extremity of the Wörther See,
south of Velden,
a line to be fixed on the ground;
thence in an easterly direction to the outlet of the Glanfurt from the lake,
the median line of that lake;
thence eastwards to its confluence with the River Glan,
the course of the Glanfurt downstream.
thence eastward to its confluence with the River Gurk,
the course of the Glan downstream;
thence in a north-easterly direction, to the point where the northern boundary of the
Klagenfurt area crosses the River Gurk,
the course of the Gurk.

The Klagenfurt area will be placed under the control of a Commission entrusted with the duty of preparing the plebiscite in that area and assuring the impartial administration thereof. This Commission will be composed as follows: four members nominated respectively by the United States, Great Britain, France and Italy, one by Austria, one by the Serb-Croat-Slovene State, the Austrian member only taking part in the deliberations of the Commission in regard to the second zone, and the Serb-Croat-Slovene member only taking part therein with regard to the first zone. The decisions of the Commission will be taken by a majority.

The second zone will be occupied by the Austrian troops and administered in accordance with the general regulations of the Austrian legislation.

The first zone will be occupied by the troops of the Serb-Croat-Slovene State, and administered in accordance with the general regulations of the legislation of that State.

In both zones the troops, whether Austrian or Serb-Croat-Slovene, shall be reduced to the numbers which the Commission may consider necessary for the preservation of order, and shall carry out their mission under the control of the Commission. These troops shall be replaced as speedily as possible by a police force recruited on the spot.

The Commission will be charged with the duty of arranging for the vote and of taking such measures as it may deem necessary to ensure its freedom, fairness and secrecy.

In the first zone the plebiscite will be held within three months from the coming into force of the present Treaty, at a date fixed by the Commission.

If the vote is in favour of the Serb-Croat-Slovene State, a plebiscite will be held in the second zone within three weeks from the proclamation of the result of the plebiscite in the first zone, at a date to be fixed by the Commission.

If, on the other hand, the vote in the first zone is in favour of Austria no plebiscite will be held in the second zone, and the whole of the area will remain definitively under Austrian sovereignty.

The right of voting will be granted to every person without distinction of sex who:

- (a) Has attained the age of 20 years on or before 1 January 1919;
- (b) Has on 1 January 1919, his or her habitual residence within the zone subjected to the plebiscite; and,

(c) Was born within the said zone, or has had his or her habitual residence of rights of citizenship (*pertinenza*) there from a date previous to 1 January 1912.

The result of the vote will be determined by the majority of votes in the whole or each zone.

On the conclusion of each vote the result will be communicated by the Commission to the Principal Allied and Associated Powers, with a full report as to taking of the vote, and will be proclaimed.

If the vote is in favour of the incorporation either of the first zone or of both zones in the Serb-Croat-Slovene State, Austria hereby renounces, so far as she is concerned and to the extent corresponding to the result of the vote, in favour of the Serb-Croat-Slovene State all rights and title over these territories. After agreement with the Commission the Serb-Croat-Slovene Government may definitively establish its authority over the said territories.

If the vote in the first or second zone is in favour of Austria, the Austrian Government, after agreement with the Commission, will be entitled definitively to re-establish its authority over the whole of the Klagenfurt area, or in the second zone, as the case may be.

When the administration of the country either by the Serb-Croat-Slovene State or by Austria, as the case may be, has been thus assured, the powers of the Commission will terminate.

Expenditure by the Commission will be borne by Austria and the Serb-Croat-Slovene State in equal moieties.